

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Hana Svatošová

Češi v Portugalsku

Czechs in Portugal

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Šárka Grauová, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 27. prosince 2017

.....

Hana Svatošová

Abstrakt

Práce mapuje rozličné faktory, které utvářely pohledy českých cestovatelů na Portugalsko ve dvacátém a dvacátém prvním století. Zaměřuje se na analýzu a syntézu sedmi cestopisů z tohoto období: *Za horama pyrenejskýma* Jiřího Gutha-Jarkovského (1902), *Kde země končí a moře začíná* Romana Vlacha (1962), *Jak jsem se stal Portugalcem* Alexandra Petrželky (1980), *Poloostrov na konci světa* Josefa Hotmara (1989), *Jak jsme pili portské* Jana Šmída (2004), *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* Jana Buriana (2005) a *Vstávám a pokračuji v cestě* Františka Lízny (2010). V první kapitole je definován cestopis jako literární žánr, jeho charakteristické znaky a proměny jeho funkce v průběhu dějin. Druhá kapitola se soustřeďuje na analýzu jednotlivých cestopisů. Nejprve je analyzován profil autora, jeho motivace k cestě a sepsání cestopisu, a následně jazyk, forma a obsah díla. Ve třetí, syntetické kapitole, jsou výsledky analýzy porovnány. Je posouzena umělecká a výpovědní hodnota děl na základě míry správnosti a komplexity informací v nich prezentovaných. Dále je hodnocena míra, do jaké mohou být vybraná díla považována za subjektivní nebo objektivní vzhledem ke schopnosti autorů kombinovat zábavnou a naučnou stránku v cestopisu. Zvláštní přihlídnutí je věnováno knihám z období socialismu, výrazně ovlivněných politickou ideologií. Na základě hodnocených faktorů jsou obecně charakterizovány pohledy autorů na Portugalsko.

Klíčová slova: Portugalsko, česká cestopisná literatura, česko-portugalské vztahy

Abstract

The work aims to map the diverse factors which shaped the perspectives of Czech travelers on Portugal in the 20th and 21st century. It focuses on the analysis and synthesis of seven travel journals from this period: *Za horama pyrenejskýma* by Jiří Guth-Jarkovský (1902), *Kde země končí a moře začíná* by Roman Vlach (1962), *Jak jsem se stal Portugalcem* by Alexandr Petrželka (1980), *Poloostrov na konci světa* by Josef Hotmar (1989), *Jak jsme pili portské* by Jan Šmíd (2004), *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* by Jan Burian (2005) and *Vstávám a pokračuji v cestě* by František Lízna (2010). The first chapter defines the travel journal as a literary genre, its characteristics, and the changes of its functions throughout history. The second chapter is concerned with the analysis of the individual travel journals. First, the profile of the author, his motivations for the journey, and the writing of the book are analyzed, and subsequently the language, form and contents of the piece of work. The artistic and content value of the works is evaluated based on the correctness and complexity of the information presented in each of them. Then, the degree to which the selected works can be considered subjective or objective is assessed, taken in account the ability of the authors to combine the entertaining and scientific aspect of travel literature. A special consideration is given to the books from the period of socialism, distinctively influenced by the political ideology. Based on the assessed factors, the perspectives of the authors on Portugal are generally characterized.

Key words: Portugal, Czech travel literature, Czech-Portuguese relations

Obsah

Úvod.....	1
1. Definice cestopisu	2
2. Analýza českých cestopisů o Portugalsku.....	4
2.1. Jiří Guth-Jarkovský: Za horama Pyrenejskýma	4
2.1.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>4</i>
2.1.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>6</i>
2.2. Roman Vlach: Kde země končí a moře začíná	8
2.2.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>8</i>
2.2.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>10</i>
2.3. Alexandr Petrželka: Jak jsem se stal Portugalcem	12
2.3.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>12</i>
2.3.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>14</i>
2.4. Josef Hotmar: Poloostrov na konci světa	16
2.4.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>16</i>
2.4.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>18</i>
2.5. Jan Šmíd: Jak jsme pili portské.....	21
2.5.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>21</i>
2.5.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>22</i>
2.6. Jan Burian: Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky	25
2.6.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>25</i>
2.6.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>28</i>
2.7. František Lízna: Vstávám a pokračuji v cestě.....	31
2.7.1. <i>Autor, účel cesty a cestopisu.....</i>	<i>31</i>
2.7.2. <i>Jazyk, forma a obsah díla.....</i>	<i>33</i>
3. Syntéza českých cestopisů o Portugalsku	35
Závěr.....	39
Resumo	41
Seznam použité literatury	42

Úvod

Od nepaměti mají někteří cestovatelé potřebu své zážitky z nejrůznějších cest (od turistické nebo pracovní cesty přes náboženskou pout' po emigraci) zaznamenávat a následně s nimi seznamovat veřejnost. Vhodným nástrojem k dosažení tohoto cíle je cestopis. Tento povětšinou prozaický literární žánr zastával v průběhu dějin různé funkce, naučnou, estetickou, politicky propagační nebo zábavnou. Cestopis lze tedy zařadit jak do dokumentární, tak do umělecké literatury. Určitá nevymezenost tohoto žánru dává jeho autorům značnou svobodu zachytit zkušenosti z cest osobitým způsobem, co se týče formy díla (deník, reportáž, báseň apod.) a jeho faktučnosti, popř. fiktivnosti. Tato svoboda bývá ovšem často podmíněna dobou, ve které daný cestopis vzniká.

Následující stránky budou věnovány analýze sedmi cestopisů, které napsali Češi o Portugalsku v průběhu dvacátého a dvacátého prvního století: *Za horama pyrenejskýma* Jiřího Gutha-Jarkovského (1902), *Kde země končí a moře začíná* Romana Vlacha (1962), *Jak jsem se stal Portugalcem* Alexandra Petrželky (1980), *Poloostrov na konci světa* Josefa Hotmara (1989), *Jak jsme pili portské* Jana Šmída (2004), *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* Jana Buriana (2005) a *Vstávám a pokračuji v cestě* Františka Lízny (2010). Charakter jednotlivých děl je různorodý a dalo by se říci, že do jisté míry odráží otevřenost cestopisu jako literárního žánru. Liší se profil autora, účel cesty, a tudíž i forma, jazyk a obsah cestopisů. Cílem práce je prozkoumat zmíněné rozličné faktory, které měly vliv na utváření určitého pohledu na Portugalsko v jednotlivých cestopisech, srovnat vybraná díla v rámci historického období, v němž byla vytvořena, a na základě analýzy a komparace zhodnotit jejich výpovědní hodnotu.

První kapitola práce představí obecnou definici žánru cestopis, jeho charakteristické znaky a proměny jeho funkce v průběhu dějin. Ve druhé kapitole následuje analýza vybraných cestopisů v chronologickém pořadí. Nejprve bude představen autor a jeho motivace k cestě a sepsání cestopisu. Následně bude analyzován jazyk, forma a obsah díla. Třetí, syntetická kapitola, se zaměří na komparaci výsledků analýzy. V první řadě budou srovnány rozličné profily a motivace cestopisců. S přihlédnutím k teoretické a jazykové přípravě autorů na cestu bude vyhodnocena míra správnosti a komplexity informací prezentovaných v jednotlivých cestopisech a z toho vyplývající umělecká a výpovědní hodnota děl. Dále bude porovnána schopnost autorů kombinovat zábavnou a naučnou stránku v cestopisu a míra, do jaké mohou být jejich díla považována za subjektivní nebo objektivní, a to se zvláštním přihlédnutím ke knihám z období socialismu, které byly výrazně ovlivněny politickou ideologií. Na základě

těchto faktorů budou obecně charakterizovány pohledy autorů na Portugalsko.

1. Definice cestopisu

Na problém vymezení cestopisu jako žánru upozorňuje Veronika Faktorová ve své knize *Mezi poznáním a imaginací* (2012): „Zvláštní charakteristikou cestopisu je, že jakýkoliv pokus o jeho přesné žánrové vymezení předem selhává.“¹ Skutečně ani slovníkové výklady neposkytují jednotnou formální definici tohoto žánru. V *Lexikonu literárních pojmů* (2002) je cestopis například charakterizován jako „žánrová forma stojící na pomezí krásné a věcné literatury, příp. publicistiky, jejímž tématem bývá obvykle popis cizí země. Vedle popisu krajiny obsahuje poznatky o zvlátnostech zeměpisných, společenských, kulturních, národopisných aj. a vylíčení autorových subjektivních zkušeností, postřehů a příhod.“² Tato definice naznačuje dvojí možné zařazení cestopisného žánru, a to jako součást literatury faktu nebo literatury umělecké. Na tomto místě je třeba poznamenat, že putování v cestopisu nemusí směřovat pouze do cizích zemí, ale může také popisovat svět částečně nebo zcela smyšlený. Z tohoto důvodu lze následující definici cestopisu z *Průvodce literárním dílem* (2002) označit za nedostatečnou, neboť nebere v potaz ambivalentní tíhnutí žánru k fakticitě a fikci a vymezuje cestopis jako „žánr literatury faktu, (který) popisoval autorovu cestu neznámými, dosud neprobádanými zeměmi, přinášel nové poznatky o tamních krajinách a kulturách.“³

Je třeba rozlišovat mezi pojmy bedekr a cestopis. Zatímco bedekr neboli turistický průvodce není prozaickým žánrem a měl by poskytovat maximálně objektivní popis míst a doporučení, cestopis je podle *Encyklopedie literárních žánrů* (2004) „budován především na více či méně dynamické osnově jediného konkrétního putování“.⁴ Z této definice vyplývá ústřední role autora, který je obvykle těsně spjat s postavou vypravěče, což se odráží v tradičním využívání ich-formy. Peterka ve své encyklopedii dále zdůrazňuje „napětí kulturně civilizační“,⁵ které vzniká, když je cestovatel konfrontován s novou realitou a dochází ke komparaci s realitou jemu vlastní. Pohled autora na cizí zemi bývá formován „ideovým zaměřením cestopisu, autorovým vztahem k hodnotám, motivací cesty a motivací cestopisného záznamu“.⁶ Dispozice autora, jako vzdělání, charakter a vypravěčské schopnosti, mají rozhodující vliv na uměleckou

¹Faktorová, Veronika. *Mezi poznáním a imaginací*. Praha: ARSCI, 2012. s. 5.

²Pavera, Libor; Všeticka, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 59.

³Lederbuchová, L. *Průvodce literárním dílem*. Praha: H+H, 2002. s. 46.

⁴Mocná, Dagmar; Peterka, Josef. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 75.

⁵Tamtéž, s. 75.

⁶Tamtéž, s. 75.

hodnotu cestopisu. Další postavy vyskytující se v cestopisech zastávají sekundární roli, podřízenou vypravěči.

Vytvoření samotného cestopisu je potom podmíněno vlastní smyslovou zkušeností autora s novým místem. Následuje popis místa na základě této zkušenosti doplňované ústními referencemi, příběhy nebo pověstmi s lokalitou spojenými, stejně jako literárními referencemi, cestopisy předchůdců anebo odbornými kulturními, historickými a geografickými zdroji. Existují dva způsoby uspořádání cestopisu, které lze kombinovat. Buď autor zvolí osu prostorovou (místopisné názvy kapitol) nebo časovou (deníková forma). Za kombinovanou je považována forma dopisová či fejetonistická. Co se týče časové koncepce díla, může autor zvolit bezprostřední účast v ději (prézens) anebo popisuje své putování s časovým odstupem (préteritum). Problémem bývá skloubit naučnou stránku cestopisu se zábavnou. Podle stylu tedy můžeme rozlišit cestopis deskriptivní, jenž dává důraz na první zmíněnou úlohu (dokumentárnost, střízlivá věcnost, naučnost), a narativní, který se soustředí na složku druhou (epičnost, zážitkovost, figurativnost).⁷

Cestopis plnil v průběhu historie různé funkce, často podmíněné politickou situací. Jak uvádí Veronika Faktorová ve svém článku *Proměny cestopisu v dějinách literatury*, již v některých dílech starověku je možné detekovat znaky cestopisného žánru, například v Homérově *Odyseji*. Ve středověku, kdy byl žánr oficiálně ustanoven, zastával funkci dokumentární i zábavnou, neboť vznikala cestopisná díla jak faktická, tak fantastická. V období renesance a baroka převládla funkce zábavná, zatímco v době osvícenství byla tato složka eliminována a cestopis byl zařazen do literatury naučné a odborné. Odvrácení od deskriptivního osvícenského modelu cestopisu ve prospěch emocí a subjektivních dojmů autora z cesty v období romantismu reprezentuje dílo Laurence Sterna, *Sentimentální cesta po Francii a Itálii*. V druhé polovině devatenáctého století vznikaly pod vlivem publicistiky nové útvary žánru jako cestopisná reportáž, cestopisný fejeton, črta nebo causerie. V této době se cestopis stal nástrojem politické agitace, jímž zůstal i v průběhu devatenáctého století. Jeho prostřednictvím byly propagovány ku příkladu myšlenky národního obrození či komunismu.⁸ Během studené války měly být západní kapitalistické země v cestopisech kritizovány, zatímco země socialistické byly oslavovány. Ve dvacátém století docházelo ke stále častějšímu spojování cestopisů s novými médii, především s fotografií a filmem, takže jeho slovesná složka nejednou ustoupila do

⁷Tamtéž, s. 75-76.

⁸Faktorová, Veronika. „Mezi imaginací a poznáním: Proměny cestopisu v dějinách literatury“. In *HOST* roč. 2008, č. 6 [cit. 2017-11-11]. Dostupné z: <<http://www.casopis.hostbrno.cz/cs/archiv/2008/6-2008/vyber-z-cisla/mezi-imaginaci-apoznamim>>.

druhého plánu.⁹ S rozvojem audiovizuální techniky vyvstává skepse o budoucnosti literárního cestopisu. Na druhou stranu se objevují televizní zpracování cestopisů a vzniká množství dokumentárních filmů a pořadů se zeměpisnou tematikou.

2. Analýza českých cestopisů o Portugalsku

2.1. Jiří Guth-Jarkovský: Za horama pyrenejskýma

2.1.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Vůbec první moderní cestopisnou knihu o Portugalsku napsal v roce 1902 Jiří Guth-Jarkovský. Tento renesanční člověk se nevěnoval pouze psaní cestopisů a causerií, ale byl také autorem povídek, románů, několika básní a překladů z francouzštiny a němčiny. Do povědomí veřejnosti vstoupil ovšem především jako propagátor olympijského hnutí a jako odborník na společenské chování. Jeho neznámějším dílem je právě kniha z oblasti etikety, *Společenský katechismus*. Svá díla vydával pod řadou pseudonymů. V roce 1919 si dokonce nechal jméno Jiří Karel Guth změnit na Jiří Stanislav Guth-Jarkovský. Autor prvního cestopisu o Portugalsku se narodil do šlechtické rodiny 24. ledna 1861 v Heřmanově Městci. Vystudoval gymnázium v Rychnově nad Kněžnou, poté studoval matematiku, fyziku a filozofii na Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde získal doktorský titul. Než začal působit jako středoškolský pedagog, měl jako vychovatel synů knížete Schaumburga-Lippa příležitost procestovat Evropu, Afriku, Asii a Severní Ameriku. Kromě svého cestopisu do Portugalska publikoval také postřehy z dalších zemí, které navštívil (*Causerie z cest po Španělsku, Na zeleném Erinu, K slovanskému jihu, Na pokraji Sahary, Ode břehu moře středozemského, Skizzy ze Švédska a Finska, Lémánské silhouetty, Kanadské epištoły, Z potulek krajem francouzským, Obrazy z Tunisu, Moje prázdniny v Americe, Obrázky z Řecka, Obrázky z Francie* a další)¹⁰. Pod vlivem setkání s Pierrem de Coubertinem v Paříži se roku 1891 Dr. Guth stal členem Mezinárodního olympijského výboru a později, ještě v době Rakouska-Uherska, se zasloužil o prosazení samostatného Českého výboru. Po vzniku samostatného Československa byl roku 1919 povolán prezidentem T. G. Masarykem na Pražský hrad, aby pro hlavu státu vytvořil nová ceremoniální pravidla.

⁹Mocná, Dagmar; Peterka, Josef. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 77.

¹⁰ Databáze knih. „Jiří Stanislav Guth-Jarkovský – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/jiri-stanislav-guth-jarkovsky-33852?odb=&id=2>>.

Na Hradě působil šest let, z toho tři roky ve funkci hradního ceremoniáře a další tři roky jako sekretář Řádu Bílého lva. Jiří Guth-Jarkovský zemřel 8. ledna 1943 v Náchodě¹¹.

Cestopis *Za horama pyrenejskýma* vydal Guth-Jarkovský roku 1902, tedy v době, kdy působil jako profesor. Kniha je rozdělena na dva díly. V prvním díle popisuje autor svou cestu do Španělska. Do Lisabonu přijíždí až v díle druhém, na straně 167, v horkém srpnovém dni rychlovlakem ze Salamanky, tedy ze severu, „ne tak jako Byron, pláněmi Estremadury a širokým, dalekým údolem řeky Teja“,¹² jak poznamenává sečtělý autor na začátku svého portugalského dobrodružství. O fundovanosti Gutha-Jarkovského a jeho cestopisu se pochvalně vyjádřil v článku nazvaném „Na výletě po sto letech“ Jan Burian, autor poetického cestopisu o Portugalsku z roku 2014: „Jiří Guth-Jarkovský (1861–1943) byl z rodu nemnoha cestovatelů, kteří vyjíždějí do světa připraveni a zážitky z cest dokážou okořenit vlastními postřehy z přečtené beletrie, poezie či literatury faktu“.¹³ Účel cesty uvádí autor jako čistě turistický již v prvním díle knihy při návštěvě poutního místa Lurd: „Nejsem z poutníků a přicházím jen jako turista podívat se na místa, o nichž mnoho se mluví, píše a přemýšlí.“¹⁴ Rovněž do Portugalska ho přivedla touha po poznání a úmysl zprostředkovat svým krajanům co nejpřesnější svědectví o historickém, geografickém, politickém, kulturním a společenském kontextu této země. Toto svědectví není výsledkem pouze cestovní zkušenosti, ale z velké části také rozsáhlého studia. Guth-Jarkovský důsledně dokumentuje historii a současný stav všech památek, které při pobytu v Lisabonu, Coimbře a Portu navštívil. Přesto jeho vyprávění nepůsobí fádně, neboť naučný výklad kombinuje s neotřelými společenskými poznatky, např. celá čtvrtá kapitola se zabývá postavením ženy v Portugalsku, a s humornými komentáři. Takto vtipně popisuje jízdu vlakem přes most Maria Pia postavený Gustavem Eiffelem v Portu: „Tají se mi dech a čekám, až to všechno praskne a já s milionem a čtyřmi sty padesáti tisíci kilogramy železných prutů poletím dolů. Ale most stojí už 22 let a nebylo asi příčiny, proč by se tenkrát v tom srpnovém, teplém večeru řítil do vod, těžkých a hlubokých jako činnost říšského poslance.“¹⁵ Turistický charakter svého pobytu připomíná autor v kapitole o Cascaisu, kdy se raduje z prázdninové volnosti a vybočení z pracovního stereotypu, ale zároveň si uvědomuje pomíjivou povahu cesty: „Pak pojednou chytí mne zas lítost (...), která vždycky mi je trnem v turistických růžích, lítost,

¹¹ Sedmidubský, Jan. „Jiří Guth-Jarkovský – ceremoniář, obřadník, nebo ‚obřadnosta‘?“ In *Český rozhlas: Plus*. 10. 09. 2015. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/portrety/_zprava/jiri-guthjarkovsky-ceremoniar-obradnik-nebo-obradnosta--1533590>.

¹²Guth, Jiří. *Za horama Pyrenejskýma*, Praha: Máj, 1902. s. 170.

¹³Burian, Jan. „Na výletě po sto letech“. In *Týdeník Rozhlas*, č. 28. 2012. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.radioservis-as.cz/archiv12/28_12/28_glo.htm>.

¹⁴Guth, Jiří. *Za horama Pyrenejskýma*, s. 170.

¹⁵Tamtéž, s. 330.

že tohle zde kolem jenom vidím, rychle a letem, a že nemohu zde žít, žít v tom kraji a s lidem, jehož tamhle proti mně jdou dva exempláry.“¹⁶ Autor dále lamentuje, že se s párem Portugalců nemůže zastavit, vést s nimi dialog a porozumět tak lépe jejich cizí mentalitě. Guth-Jarkovský se před výletem naučil základy portugalštiny z učebnice Františka Vymazala, *Portugalsky snadno a rychle* (1898), na kterou v cestopise často odkazuje: „odjíždím do Cintry sám spoléhaje dílem na různé »Guidy«, jimiž kapsy mám nadyty, jakobych [sic] ku písemné zkoušce nějaké se chystal, dílem na svůj školený nos a posléze také na Vymazalovo ‚Portugalsky snadno a rychle‘.“¹⁷ Autor se tedy snaží domlouvat portugalsky, což zapříčiní nejednu komickou situaci, např. když si na nádraží v Aveiru splete větu *tenho sede s tenho frio*¹⁸. Nicméně nakonec se stejně skoro všude v Portugalsku dorozumí francouzsky: „sladké zvuky mluvy Molièrovoy více mi byly s prospěchem než zmíněný již Vymazalův návod pro portugalsky snadno a rychle.“¹⁹

2.1.2. Jazyk, forma a obsah díla

Vzhledem k tomu, že byl cestopis *Za horama Pyrenejskýma* napsán na počátku 20. století, není překvapením, že se jazyk díla liší od dnešní češtiny. V textu se vyskytuje mnoho přejatých slov s původním ještě ne zcela počeštěným pravopisem často zachovávajícím zdvojené souhlásky: *tramway, kathedrála, opposice, kollega, massivní* či *nivellisovat*. Rozdílné je rovněž skloňování některých slov, podstatné jméno *týden* má v šestém pádě tvar *témdni*. Dále se v textu objevují slova archaická, se kterými se dnes setkáváme spíše v umělecké literatuře, jako například *štulec*. Liší se ovšem i pravopis slov portugalských, jak je především patrné z názvů míst: *Praça do Commercio, Rocio, Cascaes* apod. Nalezneme zde i nemálo tiskových chyb, neboť kniha byla zřejmě sázena z rukopisu, jak bývalo v té době ještě zvykem: *Gardino botanico* místo *Jardim Botânico*, *Basilica do Santissimo Carasão de Jesus* místo *Basílica do Santíssimo Coração de Jesus*, *O Corseio da Peninsule* místo *O Correio da Península*, *Ivestigador portuguez* místo *Investigador Português*, *Paëo das Necessidades* místo *Palácio das Necessidades* apod. Celkově se Guth-Jarkovský vyjadřuje velice učeně, využívá širokou slovní zásobu obohacenou o cizí slova a často odkazuje na různé autory a literární díla, jež občas i cituje, např. Byronovu *Childe Haroldovu pouť*.²⁰ Portugalský díl cestopisu je rozdělen do pěti kapitol, 1. *Lisabon*, 2. *Z lisabonského okolí – Belem, Cascaes, Cintra*, 3. *Coimbra*, 4. *Žena*

¹⁶Tamtéž, s. 260.

¹⁷Tamtéž, s. 265.

¹⁸Tamtéž, s. 328.

¹⁹Tamtéž, s. 330.

²⁰Tamtéž, s. 268.

v Portugalsku a 5. *Oporto*. Lisabon je podle Gutha-Jarkovského jedno z nejkrásnějších měst, přesto se nevyrovná Praze. Nazývá ho nejčistším městem jihu ve srovnání s Portem, kde leží na ulici mrtvé krysy a kočky a po jeho odjezdu tam dokonce vypukne morová epidemie. Porto se mu však pro svůj shon zdá být „pravou tepnou života portugalského, daleko víc než Lisabon, víc rozkošnický, líný“.²¹

V Lisabonu prochází postupně nejvýznamnější čtvrti od Alfamy, přes Estrelu až po Ajudu a cestou popisuje všechny důležité paláce, kostely, vyhlídky, parky a divadla. Jak bylo již výše zmíněno, velká část knihy je věnována historickým výkladům. Guth-Jarkovský se podrobně zabývá kromě historie jednotlivých památek také dějinami důležitých událostí, např. zemětřesením v Lisabonu, a osudy osobností, jako je např. vzestup a pád markýze Pombala. V Belému připomíná význam a dějiny zámořských objevů, přibližuje postavu Vasco da Gamy prostřednictvím Camõesových *Lusovců* a obdivuje jedinečný manuelský sloh: „To není už ani architektura ani skulptura, je to klenotnictví, kámen, jež zpracovali zlatníci a stříbrníci.“²² Dalšího slunečného dne, před cestou vlakem z Cais de Sodré do Cascais, kterou mimo jiné přirovnává k jízdě z Prahy do Chuchle, si autor kupodivu posteskuje po domácím podnebí: „Stýská se mi po dešti a chladu mírného našeho pásma, po nějakém sychravém dni, hodně pochmurném, šedivém, jakoby zataženém plachtou hustou a těžkou, jako bouda venkovského cirku. Kdyby teď tak byla pleskanice a padal dokonce sníh! A mimoděk se vidím, kterak neslušně bych po něm jazyk vyplazoval...“²³ Vzpomínky na vlast ho neopouštějí během celého výletu do pobřežního městečka. Poté, co se při koupání málem utopí v oceánu, vzpomíná na maminku: „Dost dlouho tak lezu v chladné či spíše velké tůni, drápaje se se skály na skálu a myslím si, kdyby maminka mne viděla, že by hubovala, že se pomáčím a spadnu dolů.“²⁴ Zároveň konstatuje, že lidé z vnitrozemí mají z vody hrůzu. V Sintře navštíví všechny paláce, ale zvláště ho zaujme bujná exotická flóra pokrývající celé pohoří. V nejstarším univerzitním městě se Guth-Jarkovský pozastavuje nad tím, že ve střední Evropě je mnohem více známa historie Španělska díky slávě Janovana Kryštofa Kolumba, přestože dle jeho názoru „daleko více provedli Portugalci, národ valně menší, a původem nejedné velké myšlenky byla také Coimbra.“²⁵ Stejně jako v kopcovitém Lisabonu z tramvají tažených koňmi nebo mezky,²⁶ má také v Coimbre autor obavu z jízdy kočárem v typicky strmých uličkách. Hlavní část

²¹Tamtéž, s. 339.

²²Tamtéž, s. 249.

²³Tamtéž, s. 253.

²⁴Tamtéž, s. 262.

²⁵Tamtéž, s. 290.

²⁶Tamtéž, s. 174.

coimberské exkurze věnuje univerzitě. Zamýšlí se nad její strukturou, mizernými platy učitelů a v neposlední řadě nad studentským životem ovlivněným tradicí. Ve městě navštíví jako obvykle všechny ostatní významné památky, včetně Quinta das Lágrimas, kde vzpomene na tragický příběh Pedra a Inês, který jej přivede až k úvahám o pomíjivosti lidského života: „Jaký je v tom rozdíl, že žijeme dnes a že nežili jsme před pěti sty lety, aniž žítí budeme po pěti stech letech?“²⁷ Pozoruhodná je kapitola věnovaná postavení ženy v portugalské společnosti. Již na začátku Guth-Jarkovský připomíná, že nejde o odbornou studii, ale pouze o postřehy turistů. V souvislosti s tímto tématem zdůrazňuje maurské dědictví v Portugalsku. Poznává, že ještě donedávna byly portugalské ženy v ústraní a dosahovaly pouze minimálního vzdělání, ovšem „dnes nejedna z portugalských žen zaujímá vynikající místo v literatuře i vědecké“.²⁸ Zbytek kapitoly věnuje výjimečným vzdělaným ženám a na závěr také poreferuje o běžném oděvu žen různých vrstev v Portugalsku. Jako poslední zastávku na své cestě Portugalskem zvolí Guth-Jarkovský město s ještě strmějšími kopci než v Lisabonu, kde ho zaujmou barevné fasády obložené majolikou jako „jarní louka“,²⁹ krásní a silní volové táhnoucí spřežení na ulici a tvrdě pracující ženy kontrastující s lelkujícími muži. I v Portu navštíví autor řadu památek a samozřejmě vinné sklepy ve Vila Nova de Gaia, nicméně nejvíce je překvapen nepořádkem na ulicích a velkou bídou, neboť „aspoň polovice obyvatelstva chodí bez bot“.³⁰ Domů za matkou, ženou a mladým synem se vrací z Lisabonu parníkem. Cestou ho přepadá melancholie, když vzpomíná na všechno, co zažil *za horama pyrenejskýma*.

2.2. Roman Vlach: Kde země končí a moře začíná

2.2.1. Autor, účel cesty a cestopisu

JUDr. Jaroslav Nejezchleb-Marcha se narodil 17. prosince 1909 v Praze do rodiny známého žurnalisty, spisovatele a politika Jaroslava Marchy, který kromě děl s venkovskou tematikou také zapsal své dojmy z cest v knize fejetonů *Chvilí v Řecku* (1934) a dvou svazcích popisných veršů *Zpěvy na Jugoslávii* (1936) a *Listy z cest 2* (1939). Přestože byl Nejezchleb-Marcha především ekonom, napsal, inspirován svým otcem, dvě knihy cestopisných reportáží, *Anatolský břeh* (1961) a *Kde země končí a moře začíná* (1962), a dobrodružný román *Kismet* (1971). Všechny knihy vydal pod pseudonymem Roman Vlach, který před ním využíval právě

²⁷Tamtéž, s. 317.

²⁸Tamtéž, s. 323.

²⁹Tamtéž, s. 337.

³⁰Tamtéž, s. 337.

jeho otec.³¹ Autor cestopisu o Portugalsku nazvaném *Kde země končí a moře začíná* zemřel v Praze 17. ledna 1972.

Roman Vlach odjel do Portugalska, kde měl domluvit kompenzační obchod s portugalskými firmami, na několikátýdenní pracovní cestu v roce 1958. V Lisabonu jedná například s korkovou firmou – „Barros Queiros – Exportação de Cortiça Ltda“³² a v Portu zase s firmou Farrington & Silva obchodující s portským vínem.³³ Avšak obchodování s Portugalci nebylo nejlehčí a autor narazil na cizí mentalitu a s ní spojenou odlišnou koncepcí času: „Pro člověka, který přijel s jasným programem a měl v pase vízum jen na několik týdnů, bylo to gurmánské vychutnávání průtahů pravým utrpením.“³⁴ V každém případě právě díky pozvolnosti a společenské stránce portugalských obchodních jednání nestrávil autor svůj pobyt pouze v konferenčních místnostech, ale dostal možnost podívat se například do továrny na zpracování korku v Moitě nebo do oblasti pěstování portského vína v Trás-os-Montes. Rád by byl navštívil také Angolu, ale vízum mu bylo zamítnuto s vysvětlením, že jeho cesta do Angoly „není hospodářsky nutná“,³⁵ neboť veškerý obchod byl před osamostatněním země řízen přes Lisabon. Kromě problémů s vízem naráží Vlach jako obchodník z východního bloku na komplikace i během jednání: „U nás [v Portugalsku] to není právě populární věc obchodovat se zeměmi — hledal společensky vhodný výraz pro slova ‚za železnou oponou‘“.³⁶ Ke střetu dvou neslučitelných ideologií (socialistického Československa a Salazarova autoritářského a konzervativního režimu Estado Novo) dochází nejen během obchodních schůzek, ale také při setkávání s portugalskými pracujícími. Tento konflikt se zrcadlí v autorově výkladu politické a společenské situace v Portugalsku. Jak je patrné z výše zmíněných informací, účel Vlachovy cesty do Portugalska byl především pracovní. Úmysl napsat cestopis se zrodil až po jeho návratu do Československa na základě poznání, že „je to země, kterou u nás málo znají“.³⁷ Zároveň hned v úvodu autor varuje milovníky cestopisné nebo reportážní literatury, že „mají v ruce prostě jen knihu o Portugalsku“,³⁸ a tím naznačuje, že text, který bude následovat, není tradičním cestopisem či reportáží. Nerozhodne se například podle očekávání popsat své cestovní zážitky chronologicky ale raději, spolu s čtenářem, znovu objevuje Portugalsko, systematicky od jihu na sever, stejnou cestou jako postupovali kdysi Arabové. Jedině poznáním

³¹Moravské zemské muzeum. „Jaroslav Marcha“. In *MZM*. 2011–2017. [online]. [cit. 2017-11-30]. Dostupné z: <<http://www.mzm.cz/jaroslav-marcha/>>.

³²Vlach, Roman. *Kde země končí a moře začíná*, Praha: Mladá fronta, 1962. s. 80.

³³Tamtéž, s. 169.

³⁴Tamtéž, s. 168.

³⁵Tamtéž, s. 122.

³⁶Tamtéž, s. 88.

³⁷Tamtéž, s. 7.

³⁸Tamtéž, s. 7.

historických kořenů země je podle něj možné proniknout do její podstaty. Portugalsko přirovnává ke krystalu a lastuře, které dostal darem od portugalských přátel, jež si zřejmě díky své družné povaze, i přes krátkou dobu pobytu, rychle našel. Jeho touhou je odhalit čtenářům strukturu krystalu z Marinha Grande a „přiložit jim k uchu“ lasturu z Nazaré, aby i oni mohli alespoň částečně Portugalsko zažít a pochopit: „Uvidí-li aspoň odlesk toho, co jsem viděl já, zachytí-li aspoň ozvěnu oceánu na pochodu, řekne-li jim Portugalsko o sobě aspoň tolik, kolik řeklo mně, budu spokojen.“³⁹ Autor věnuje knihu svým portugalským přátelům.

2.2.2. *Jazyk, forma a obsah díla*

Přes obchodní zaměření cesty a politicko-ideologické tíhnutí autora má kniha *Kde země končí a moře začíná* určité umělecké ambice. Poetické ladění celého cestopisu je předjato již v úvodu, kde autor využívá hned několik uměleckých jazykových prostředků od přirovnání přes metaforu po personifikaci. V první větě nazývá letenku do Lisabonu „jedinou, tichou společnicí večerů“, kdy psal stránky cestopisu. Dále, jak bylo již výše zmíněno, přirovnává autor Portugalsko k darovanému krystalu, jenž se stává symbolem jedinečnosti, komplexity a diverzity země, a k lastuře, která reprezentuje osudové spojení země s Atlantským oceánem. Prostřednictvím těchto suvenýrů – symbolů je autor schopen přemístit se v myslí zpět do Portugalska. Intenzitu svých rozpomínek vyjadřuje dalšími přirovnáními a personifikací míst, která navštívil: „Zase vidím řeku vlekoucí se líně mezi břehy Ribateja, a bílou krasavici Lisboa (...) a sním o Minhu, zeleném zamyšleném Minhu, zahradě na Atlantiku.“⁴⁰ Vlach nechce psát tradiční informativní cestopis o Portugalsku, ale předat čtenářům své osobní cestovní dojmy, které načerpal mimo jiné z řady setkání a rozhovorů s Portugalci různých povolání a z odlišných koutů země. Popisuje portugalské regiony od jihu na sever, tedy v následujícím pořadí: Algarve, Alentejo, Ribatejo, Estramadura, Beira, Trás-os-Montes, Douro Litoral a Minho. Tuto strukturu naruší pouze dvakrát, poprvé kapitolou věnovanou angolské otázce, uprostřed knihy, a podruhé poslední kapitolou, v níž se vrací k Atlantiku, do přístavního města Nazaré ve středním Portugalsku.

V Algarve si Vlach všímá blízkosti Afriky a vlivu Arabů na současnou podobu Portugalska. Domnívá se, že nebýt Arabů, Portugalci by se nesjednotili a nezaložili by stát. Poznává, že nejjižnější region Portugalska má přes křesťanskou tvář stále maurskou duši. S algarvským rybářem Jorgem, kterého přirovnává k Jindřichovi Mořeplavci současnosti, se podívá na člunu na konec světa, mys svatého Vincenta, kde je vnitrozemský autor zasažen velkolepostí oceánu:

³⁹Tamtéž, s. 9.

⁴⁰Tamtéž, s. 9.

„My u nás moře nemáme, u nás země nikde nekončí, a chtěl bych si ho vzít kousek s sebou.“⁴¹ Setkání s Jorgem a mořem povzbudí Vlacha k historickému zamyšlení o zámořských objevech, v němž kritizuje církev jako brzdu pokroku: „Katolická církev, jež tehdy vládla lidským mozkům, učila, že za ním [mysem svatého Vincenta] není už nic.“⁴² Dále polemizuje o reálné úloze „polomytické“ postavy Jindřicha Mořeplavce v zámořských výpravách. Na člunu se poučí o lovu tuňáků a je fascinován silou a odolností portugalského rybáře, když harpunou uloví tuňáka. V kapitole o Alenteju analyzuje vztahy Portugalska se sousedním Španělskem. Přes komplikované historické styky a současnou malou obchodní výměnu obě země spojuje Iberský pakt, společná fronta proti socialismu. Po jihu Portugalska ho provází José Carlos, protisalazaristický ekonom původem z Alenteja, sbírající lidové umění. Alentejo Vlacha nejprve nezaujme, je omámen všudypřítomnou žlutou barvou, vedrem a zaostalým extenzivním hospodařením. Na závěr mu přece jen přiroste k srdci, když je pozván zemědělskými dělníky domů na polévku. Jejich přívětivost, bezprostřednost a tradiční tklivý sborový zpěv v něm vyvolá stesk po domově. Další kapitola je oslavou fada jako nejkrásnější portugalské lidové písně. Vlach zavítá do klubu fada v Bairro Alto, v té době ještě neturistické, portugalsky autentické čtvrti. Při této příležitosti připomene důležitost zpěvačky Amálie Rodriguesové, „portugalské Amálky“, vyzdvihne dramatickosti tohoto hudebního žánru a v něm přítomné stopy arabského dědictví: „Slova byla portugalská, ale z melodie znělo pět set let maurského panství nad Pyrenejským poloostrovem.“⁴³ Další lidovou událostí, které se Vlach zúčastní, je „mírnější“ portugalská verze býčích zápasů, při níž sice ve srovnání se Španělskem nemůže člověk býka zabít, kde je však tentokrát zabit sám toreador. Autor je šokován, že takové násilí stát nezakáže. V Lisabonu se zaměřuje na popis drsných podmínek pracujících v přístavu, v průmyslové čtvrti a na řece. Dělník Laurecinho celý život vykládá těžký obsah lodí za mizerné peníze, a navíc trpí v důsledku výparů respiračními problémy. Maurícia z továrny uvěznil proto, že stávkoval za lepší podmínky. Vlach staví do protikladu čtvrti pracujících a osudy jejich obyvatel se „snobským“ Chiadem a párem znuřených bohatých amerických turistů, kteří opravdové Portugalsko vůbec nepoznají. Při návštěvě Belému se Vlach vrací k tématu zámořských objevů a Camõesových *Lusovců*, tentokrát v konverzaci s Josém Carlosem. Zdůrazňuje strádání obyčejných lidí v době zámořských výprav. Následuje diskuze s majitelem korkové firmy zvané Barros Queiros Leda o obchodě, portugalských koloniích a Salazarovi. Korkový magnát je nekompromisně vykreslen jako podpůrce diktatury, jenž věří civilizačnímu

⁴¹Tamtéž, s. 19.

⁴²Tamtéž, s. 20.

⁴³Tamtéž, s. 47.

poslání Portugalců v Africe, jde mu pouze o zisk a sám nikdy korkový dub nezasadil: „Třída těchhle Barrosů je neodvratně odsouzena k zániku.“⁴⁴ Barros doporučí Vlachovi, aby se v Portugalsku soustředil na obchod, kvůli kterému přijel, a nepletl se do politiky. Vlach si jeho doporučení patrně nebere k srdci, protože se vzápětí zabývá spojenectvím Anglie a Portugalska, mocí církve v zemi, praktikami Salazarova režimu a pronásledováním komunistů. Následující kapitola naplňuje Vlachovo neúspěšné čekání na vízum do Angoly a analýza angolské problematiky podtrhuje eskalující konflikt z důvodu neúspěšného pokusu o asimilaci domorodců. Kapitola o Coimbre je specifická svou deníkovou formou. Atmosféra studentského města přivádí autora k reminiscenci na svůj studentský život v Praze. Dlouze se věnuje srovnání legendy o Inês a Pedrovi s historickou realitou. Coimbru ovšem chápe především jako náboženskou tradicí definované univerzitní město, z něhož „vzešel“ Salazar. V poznámkách pod čarou líčí vývoj studentských protisalazarovských protestů v době vydání knihy. Na severu Portugalska dochází k závěru, že mladé víno (vinho verde) je nápoj chudých a portské zase bohatých. V Portu se setkává s rezignovaným obchodníkem s portským vínem, jemuž se stýská po zašlé slávě Portugalska za monarchie a zámořských objevů. Vlach zdůrazňuje, že změna k lepšímu ve státě může vzejít pouze od pracujících, ne od buržoazie. V Minhu obdivuje spíše přírodu a lidové umění nežli duchovní památky. Snaží se, ale bez úspěchu, definovat, co utváří Portugalsko: „Jako už mnohokrát předtím v cizině, dráždila mne i tentokrát nemožnost vidět svět těch Portugalců *j e j i c h* očima. Nešlo to – je od našeho světa vzdálen na míle (...).“⁴⁵ Rozhodne se jej tedy vidět skrze ideologický filtr, jako zemi definovanou Salazarovým režimem, kterou může z jeho moci vysvobodit pouze Komunistická strana Portugalska. Poetičtější závěr poskytne poslední kapitola, kdy se Vlach setká v Nazaré s nemluvným lovcem tresek, který symbolizuje charakteristické sepětí Portugalska s oceánem.

2.3. Alexandr Petrželka: Jak jsem se stal Portugalcem

2.3.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Zahraniční zpravodaj a novinář Alexandr Petrželka vystudoval gymnázium v Brně. Po absolvování oboru sociální vědy a publicistiky na Institutu osvěty a novinářství Univerzity Karlovy začal pracovat jako zahraniční zpravodaj Československé televize. První země, kterou v tomto zaměstnání navštívil, bylo Portugalsko. V průběhu čtyř let se sem asi patnáctkrát vrátil,

⁴⁴Tamtéž, s. 94.

⁴⁵Tamtéž, s. 202.

někdy na týden, jindy až na měsíc, neboť se Portugalská republika po Karafiátové revoluci stala pro socialistické Československo atraktivní. Během první návštěvy v červenci roku 1974 se Petrželka domlouval španělsky a anglicky, avšak při další návštěvě v říjnu 1977 už uměl portugalsky, a navíc doprovázel novinářskou delegaci jako tlumočník. Portugalsko si zamiloval, celé ho procestoval a setkal se s různými lidmi. Přestože to byla v té době země chudá a zaostalá, jak Petrželka poznamenává v rozhovoru pro Český rozhlas, připadala mu ve srovnání se zeměmi Středozeří „šťastnější a svá“. Inspirován svými cestami publikoval v roce 1980 knihu *Jak jsem se stal Portugalcem*, která byla dokonce dva roky povinnou četbou na žurnalistice. Po návratu z Portugalska, v osmdesátých letech, působil čtyři roky jako stálý zpravodaj v Latinské Americe, konkrétně na Kubě a v Nikaragui.⁴⁶

Alexandr Petrželka vyjel do Portugalska jako reportér Československé televize dokumentovat vývoj revolučních událostí po pádu Salazarova režimu v červenci roku 1974. Jelikož v té době nebyla v Lisabonu ještě ani československá ambasáda, „o diplomatických stycích se teprve jednalo“⁴⁷, nebylo jisté, zda štáb z Československa do Portugalska bez víza vůbec pustí. Jak bylo již výše zmíněno, Petrželka se do Portugalska před publikací cestopisu několikrát vrátil. Stejně jako autor předchozího cestopisu Roman Vlach, také Alexandr Petrželka uvádí, že se necítí být spisovatelem a jeho kniha je pouze zachycením krásných zážitků z cest, ne cestopisným dílem: „Psal jsem tuhle knížku víceméně pro sebe, ani jsem nepočítal s tím, že by ji měl číst někdo víc než pár mých přátel.“⁴⁸ Přestože hlavním účelem knihy bylo mapovat politické události, Karafiátovou revoluci a především činnost komunistické strany, dokázal Petrželka během svých cest Portugalsko poznat a zachytit v širším záběru. V knize je samozřejmě patrná stopa komunistické propagandy, obzvlášť v druhé kapitole, která se soustředí na pozemkovou reformu a celkově vývoj socialistické revoluce v Portugalsku. Jelikož byla kniha vydána v roce 1980, kdy se porevoluční vývoj v Portugalsku obrátil v neprospěch komunistů, dodává autor v doslovu, že se mu do Portugalska těžce vrací právě kvůli Máriu Soaresovi a jeho „protirevoluční“ vládě.⁴⁹ V každém případě se autorovi podařilo myšlenky třídního boje omezit na minimum a z cestopisu tak vyznačuje především úmysl kulturního přiblížení a sympatický obraz portugalského národa: „Záměrně jsem před tím nepsal o politické situaci, ale o zemi, o lidech. A to zůstalo, to platí. (...) Prožil jsem s nimi kousek

⁴⁶Cimický, Jan. „Noční Mikrofórum“. In *Český rozhlas: Dvojka*. 22.05.2015. [online]. [cit. 2017-12-12]. Dostupné z: <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/3392406>>.

⁴⁷Petrželka, Alexandr. *Jak jsem se stal Portugalcem*, Praha: Panorama, 1980. s. 7.

⁴⁸Tamtéž, s. 162.

⁴⁹Tamtéž, s. 163.

života, cítil jsem se jedním z nich. Stal jsem se trochu Portugalcem.“⁵⁰

2.3.2. *Jazyk, forma a obsah díla*

Petrželkova kniha reportáží se skládá ze tří částí. První kapitola je věnovaná Lisabonu, podle autora vedle Prahy a Neapole nejkrásnějšímu městu světa,⁵¹ druhá se zabývá činností komunistické strany v Portugalsku a ve třetí kapitole poznáváme další kouty země jako Algarve, Alentejo, či portugalský sever. Bezprecedentní je kapitola věnovaná zvláštnostem portugalského jazyka. Petrželka výstižně definuje portugalštinu jako jeden „z poněkud složitějších jazyků (...), je rychlá, plná š a spolykaných písmenek.“⁵² Zabývá se problematikou oslovení, podotýká, že české tykání druhou osobou se používá zřídka, spíše mezi komunisty. Upozorňuje, že se Portugalci představují křestním jménem bez ohledu na svou pozici, striktně rozlišují mezi dvěma slovesy být „ser a estar“ a využívají mnoho specifických pozdravů: „A pokud jde o loučení, v tom jsou Portugalci přímo puntičkáři. Je nezbytné uvést, kdy k dalšímu shledání opět dojde.“⁵³ Komunistická ideologie a s ní spojené vymezování se vůči všemu nekomunistickému se odráží v expresivním jazyce díla: „Nejkrásnější z portugalských politických písní je Avante camarada. (...) Pravidelnost základního motivu – to je pevnost a síla komunistů, odhodlanost, a druhý, hravý a jásavý motiv – to je radost a štěstí na dosah ruky.“⁵⁴ Častým terčem kritiky a tím pádem i silných výrazů bývá politik Mário Soares jako nepřítel lidu: „Samolibý úsměv Mária Soarese na nás blahosklonně shlížel z tisícových kopií. Zvedl jsem z chodníku jeden leták a pomalu, systematicky ho trhal na malé kousky.“⁵⁵ V knize se objevuje několik historických nesrovnalostí. Při jedné příležitosti například Petrželka prohlašuje, že velké lisabonské zemětřesení se událo v roce 1775 namísto 1755, a navíc za vlády Jana III. (portugalského krále z 16. století) místo Josefa I.: „V roce 1775 se střed kvetoucího města propadl do země a mohutná mořská vlna dílo zkázy dokonala. João III., který sotva nastoupil na trůn, zmalomyslněl.“ Také sochu krále Petra IV. stojící na náměstí Rossio zaměňuje za svého historického oblíbence Jana III.⁵⁶ Dále mylně poznamenává, že výtah Santa Justa byl postaven Gustavem Eiffelem,⁵⁷ přestože ho navrhl inženýr z Porta, Raul Mesnier de Ponsard. V doslovu autor podotýká, že se v cestopise „snažil být vtipný, originální a osobitý. Naštěstí mi to vyškrtnali, upravili a rozmluvili.“ Přestože zjevně Petrželkův původní text

⁵⁰Tamtéž, s. 165.

⁵¹Tamtéž, s. 20.

⁵²Tamtéž, s. 122.

⁵³Tamtéž, s. 124.

⁵⁴Tamtéž, s. 84.

⁵⁵Tamtéž, s. 106.

⁵⁶Tamtéž, s. 22.

⁵⁷Tamtéž, s. 21.

v nakladatelství usměrnili, lze v publikované knize nalézt poetické i humorné pasáže. Na vyhlídce u Largo de Alcântara se autor zasní: „A vane tu vítr, z jihu z pohoří Arrábida, z východu z plání Alenteja a vánek od západu od moře. Přichází od mysu Cabo da Roca, kde končí svět a trouchnivější karavely Vasco da Gamy.“⁵⁸ Vtipně komentuje nadšení prvního rána v Portugalsku: „Naladění do růžova a kromě hladu vyzbrojeni jen naprostou neznalostí portugalského jazyka jali jsme se hledat svou první místní snídani.“⁵⁹

V Lisabonu postupně poznáváme většinu známých čtvrtí a míst. Třidu Avenida da Liberdade, kde mají „výbornou silnou kávu, ale přímo titěrné mrňavé hrníčky“,⁶⁰ nazývá hlavní tepnou města a Rossio zase středem dění a místem konání komunistických demonstrací. Alfama pro Petrželku představuje bludiště, kde je těsno a silný vzduch. V centru Lisabonu je překvapen hladem a chudobou, kterou se snaží natočit, ale dostává se do konfliktu s Portugalci. „Buržoazní“ Restelo mu nepřirůstá k srdci. Na návštěvě v estorilském kasinu je zklamán „mravnostní cenzurou“.⁶¹ Z fada je pro změnu nadšen. Konstatuje, že tento tradiční hudební žánr je za hranicemi země „neznámý, snad pro složitosti svého jazyka a snad i pro svou portugalskost“.⁶² Následně zhlédne politickou satiru v lisabonském top-less kabaretu a v autosaloně vyvrací mýty o likvidaci starých lidí v socialistických zemích. V Belému obdivuje Padrão dos Descobrimentos jako jeden „z nejzajímavějších monumentů moderní výstavby města“ a zamýšlí se nad slavnou minulostí Portugalska jako zámořské velmoci. Druhá kapitola je věnována především politickému dění. Začíná tiskovou konferencí popřevratové vlády, kde Petrželka vyhodnocuje, že novináři se chovají jako smečka, hlavně ti ze Západu. Nějaký čas stráví v portugalské televizní stanici RTP, s níž nakonec sice příliš nespolupracuje, avšak alespoň zaměstnancům odhalí pravdu o životním stylu v Československu. Jako tlumočnické vozíčko vezme novinářskou delegaci do přístavní restaurace, kde popisuje kulturní šok z portugalské kuchyně a srovnává ji s kuchyní českou: „Když naservírovali caldeiradu jim, se závistí se dívali na můj talíř, kde vonělo něco jako moravští vrabci a bělal se – jak neuvěřitelné! – knedlík, sice zakuklený pod jménem migas a trochu rozvařený, ale skoro pravý český knedlík.“⁶³ Následuje exkurze do Setúbalu, Coruche, Évory a Leirie, kde se autor zabývá zemědělskými družstvy, mapuje pokrok pozemkové reformy, demonstrace a jiné akce komunistické strany. Portem Petrželku provází Portugalka, která ho poučí o genderové

⁵⁸Tamtéž, s. 22.

⁵⁹Tamtéž, s. 11.

⁶⁰Tamtéž, s. 9.

⁶¹Tamtéž, s. 30.

⁶²Tamtéž, s. 30.

⁶³Tamtéž, s. 53.

problematicke v Portugalsku, kde ženy stále nedosahují vyššího vzdělání a dostávají sotva poloviční plat než muži: „Tady revoluce moc nezměnila, ženy jsou tu pořád hlavně matkami a manželkami.“⁶⁴ Petrželka se také setkává s řadou aktivních komunistů, jejichž příběhy dokumentuje. Natačí předvolební komunistickou kampaň, včetně poslední manifestace strany na stadionu Estádio 1º de Maio, kde promluví slavný Álvaro Cunhal, kde se Petrželkovi jako východnímu reportérovi dostává privilegovaného zacházení: „Byl to komický pohled: tam, kde se lidé ochotně rozestupovali, jsme poznávali tváře kolegů z Maďarska, NDR, Sověty. Kde se dav podrážděně vlnil, tam se těžce prodíraly štáby od BBC, UPI, západní Němci, Francouzi.“⁶⁵ S Cunhalem natočí později rozhovor, ve kterém generální tajemník portugalské komunistické strany vzpomíná na svůj pobyt v Čechách. Autor jej vykresluje jako hrdinu, který se zasloužil o svržení fašismu. Ve třetí kapitole se Petrželka podívá na jih země. Je zklamán původně komunistickou Grandolou, která se stala baštou socialistů. Cestou přes Vila Nova de Milfontes, Sagres, Lagos, Albufeiru, Olhão a Mértolu si všimá arabských stop, bílých domků, korkových dubů a zemědělců, v jednom z nich dokonce vidí „Přemysla Oráče“.⁶⁶ Oblíbí si *vinho verde* a *vinho do Porto*, ale nikdy nepřijde na chuť sardinkám. Před návratem do Lisabonu se zastavuje ještě ve městech Fátima, Póvoa de Varzim, Peniche, Nazaré a na závěr zavítá na pláž Guincho, kde nalézá svoje „soukromé nadpřirozené místo“.⁶⁷

2.4. Josef Hotmar: Poloostrov na konci světa

2.4.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Novinář a spisovatel Josef Hotmar se narodil 8. října 1933 v Dolní Dobrouči. V roce 1955 absolvoval Fakultu mezinárodních vztahů Univerzity Karlovy. Následně pracoval v Praze v oblasti zahraničního obchodu a na ministerstvu kultury. Mezi lety 1970 a 1975 působil jako zahraniční zpravodaj Československého rozhlasu v Paříži. Kromě Francie procestoval téměř všechny státy Evropy a západní pobřeží Afriky. Od roku 1975 byl zaměstnán na předsednictvu vlády ČSSR. Přispíval do různých časopisů, například do *Tvorby*, *Květů*, *Mladé fronty* a *Zemědělských novin*.⁶⁸ Hotmar je považován za jednoho z předních českých autorů literatury faktu 70. a 80. let.⁶⁹ Publikoval skoro dvě desítky knih angažovaných cestopisných reportáží

⁶⁴Tamtéž, s. 66.

⁶⁵Tamtéž, s. 86.

⁶⁶Tamtéž, s. 115.

⁶⁷Tamtéž, s. 155.

⁶⁸Hotmar, Josef. *Hovory nad Seinou*. Praha: Práce, 1979.

⁶⁹Data báze knih. „Josef Hotmar – životopis“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/josef-hotmar-10830>>.

a publicistické beletrie. Mezi významné tituly patří *Západ mýtů zbavený* (1973), *Evropa řečená západní* (1975), *Afrika první generace* (1976), *Ve stínu neónů* (1976), *Hovory nad Seinou* (1979), *Tamtamy duní svoboda* (1981) a *Nebe bez mračen* (1988). Po patnáctileté literární odmlce, vydal v roce 2006 Hotmar novou knihu *Zrození republiky 1914–1918*, popisující okolnosti vzniku samostatného Československa a osudy jeho zakladatelů.⁷⁰

V *Dějínách české literatury 1945–1989* Pavla Janouška a kolektivu je Hotmar vykreslen jako protagonista „návratu ke schématu světa jako bitevního pole, na němž se starý svět kapitalismu sráží s novým světem socialismu“.⁷¹ Ve většině svých knih se totiž soustřeďuje na popis západních zemí v negativním světle, klade důraz na odstrašující společensko-politické jevy, jako jsou sociální konflikty, hospodářské krize, demonstrace, dekolonizace a zločin. Tyto motivy kombinuje s množstvím historických a statických dat, a tak vytváří „apokalyptický obraz kapitalismu, potácejícího se na prachu zániku a hrozícího strhnout do katastrofy celý svět“.⁷² Stejným způsobem přistupuje ke kompozici svého cestopisu o Španělsku a Portugalsku *Poloostrov na konci světa*, jež publikoval v roce 1989. Hned v první kapitole předestírá, jak bude Portugalsko v knize prezentovat: „O zemi, která byla první, ale pak promarnila svou šanci a stala se státem na konci světa.“⁷³ Vzápětí vyčte nejděsivější charakteristiky země. Varuje před střelením na ulici a mučením, zdůrazňuje, že je v Portugalsku extrémní bída, nezaměstnanost a analfabetismus. Hotmar navštívil Pyrenejský poloostrov několikrát v rozmezí let 1971 až 1985. Portugalsky se ale mluvit nenaučil, jak několikrát v cestopisu poznamenává: „Jazyková bariéra je nám zase na obtíž.“⁷⁴ Ostatně vlastní poznávací rozměr cestopisu je vedlejší. Hlavní důraz klade Hotmar na popis určitých událostí z portugalských dějin, který pouze ilustruje svými deníkovými pasážemi v kurzívě. Výběr momentů z historie Portugalska, podobně jako jejich samotný výklad, je značně tendenční. Zaměřuje se na prchavou slávu zámořských objevů a s nimi spojené otroctví, mučení domorodců v koloniích, Salazarovu diktaturu a pronásledování komunistů, Karafiátovou revoluci, pozemkovou reformu, ovlivňování politického vývoje Spojenými státy americkými, autoritářskou církev a historii inkvizice, zrádce Mária Soarese, studenty demonstrující proti politickému establishmentu apod. V deníkových pasážích navštíví mimo jiné Lisabon, mys sv. Vincenta, Sines, Fátimu, Guimaraães, Porto, Nazaré, Azorské ostrovy a Madeiru.

⁷⁰Databáze knih. „Josef Hotmar – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/josef-hotmar-10830>>.

⁷¹Janoušek, Pavel et al. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2007-2008. s. 675.

⁷²Janoušek, Pavel et al. *Dějiny české literatury 1945-1989*. s. 676.

⁷³Hotmar, Josef. *Poloostrov na konci světa*. Praha: Panorama, 1989. s. 172.

⁷⁴Tamtéž, s. 179.

2.4.2. *Jazyk, forma a obsah díla*

Angažovanost cestopisu výrazně ovlivňuje jazyk, formu i obsah díla. Autorovo vyjadřování je velmi expresivní a jeho perspektiva téměř černobílá. Existuje jasná bariéra mezi dobrem a zlem, socialismem a kapitalismem, přítelem a nepřitelem. Takto dramatická slova například využívá v historickém výkladu o Máriu Soaresovi: „Bude však trvat plné čtyři roky, než zcela vzejde sémě zrady, které zasel.“⁷⁵ Přisun historických a statických dat a politickou propagandu se snaží vyvažovat poetickými popisy míst a obyčejných lidí v deníkových pasážích. Tak vzniká křečovitý kontrast plynoucí z Hotmarovy rozporuplné role „nonšalantního politicky uvědomělého reportéra“.⁷⁶ V historické kapitole věnované církvi Hotmar stroze vyčísľuje řádění inkvizice: „V letech 1536-1821 bylo v hlavním městě upáleno 335 mužů a 221 žen, mučeno 6005 mužů a 4910 žen a ve vězení zemřelo 706 mužů a 546 žen, celkem tedy 12 743 osob.“⁷⁷ Oproti tomu se v deníkových zápisech se rozplývá nad panoramatem alentejského městečka Sines, nešetře uměleckými jazykovými prostředky: „Takový je i Sines, orlí hnízdo ve skalách pobřeží, v bělostném krajkoví vod.“⁷⁸ Kromě metafor využívá autor řadu dalších básnických figur, mimo jiné přirovnání a personifikace, které mohou občas působit těžkopádně. O tradičních *azulejos* se vyjadřuje následovně: „„Kachle“ patří ke stavitelství kraje jako oceán k lidem.“⁷⁹ Těmito slovy zase uzavírá svou návštěvu v pevnosti Peniche: „Peniche se zavřelo na sedm západů.“⁸⁰ Snaha o poetický jazyk často zastírá podstatu výpovědi a zakrývá autorovu omezenou znalost Portugalska. Tímto vágním způsobem například popisuje tradiční portugalský hudební žánr fado, které podle Hotmara doprovází tancem drsní muži z hor i dobrodružní cikáni na pobřeží: „Jen se vyspí anebo si zatančí ‚fado‘, jehož písně, pramenící v mýtech lidí a přírody, jsou nesrozumitelné bezpočtem náznaků a metafor.“⁸¹ Kromě faktografických omylů se v textu objevují také chyby v portugalských názvech. Manuela styl nazvaný dle krále Manuela I. přejmenovává Hotmar na styl *manuilský*. V belémském klášteře hieronymitů tedy obdivuje „manuilské ozdoby“⁸² a „manuilskou krásu“⁸³. Inkvizice zase podle Hotmara obětovala kacíře na lisabonském náměstí „Torreiro do Poco“⁸⁴ místo na Terreiro do Paço. V knize se nachází také několik literárních aluzí, na mysu sv. Vincenta

⁷⁵ Tamtéž, s. 226.

⁷⁶ Janoušek, Pavel et al. *Dějiny české literatury 1945-1989*. s. 676.

⁷⁷ Hotmar, Josef. *Poloostrov na konci světa*. s. 224.

⁷⁸ Tamtéž, s. 179.

⁷⁹ Tamtéž, s. 179.

⁸⁰ Tamtéž, s. 193.

⁸¹ Tamtéž, s. 178.

⁸² Tamtéž, s. 177.

⁸³ Tamtéž, s. 179.

⁸⁴ Tamtéž, s. 220.

Hotmar připomíná *Z Čech na konec světa* od Aloise Jiráska a při lovu velryb u Azor zase Melvillova *Moby Dicka*. Pokud jde o časové pojetí cestopisu, kombinuje Hotmar préteritum v historických částech a prézens v pasážích deníkových. Historické události popisuje v erformě, zatímco v deníku promlouvá především v ich-formě, kterou střídá s inkluzivním autorským plurálem, aby se tak přiblížil čtenáři: „Vydeme teď na pouť do jeho krajín.“⁸⁵ Doslov sepsaný iberoamerikanistou Oldřichem Kašparem o česko-iberských vztazích se zaměřuje spíše na české styky se Španělskem než s Portugalskem. Z česko-portugalských vztahů zmiňuje diplomatickou cestu Lva z Rožmitálu a její dokumentaci v deníku Václava Šaška z Bírkovala. Dále upozorňuje na „rodáka z Moravy“,⁸⁶ tiskaře *Valentina Fernándeze Moravuse* (Valentim Fernandes de Morávia), který žil v Lisabonu na počátku šestnáctého století. Také připomíná zprávu nazvanou „Portugalská bitva a Pravdivé zprávy z Madrylli a Lizabony o škodlivém pádu a zahynutí krále portugalského“⁸⁷ o porážce portugalského krále Dona Sebastiána u *Alcazarquiviru* (Alcácer Quibir), která se dostala do českých novin. Krátce se věnuje dopisům od českých jezuitů ze španělské a portugalské Ameriky, ale aktuálnějšími kontakty Československa a Portugalska se nezabývá.

V první kapitole staví Hotmar do kontrastu dobu prince Jindřicha Mořeplavce, začínajících zámořských objevů a renesance se současným ubohým stavem země, jež může jen snít o své zašlé slávě. V Lisabonu vládne věrný následovník Salazara, Marcelo Caetano, a proto je Hotmar jako komunistický novinář údajně neustále sledován státní tajnou policií PIDE. Zámořské objevy si autor připomene výletem na mys sv. Vincenta, kde cituje Jiráskovu knihu *Z Čech až na konec světa*, prožívaje stejný děs z moře jako kdysi výprava Lva z Rožmitálu. Po mysu ho provází portugalský stařec, jemuž Hotmar nerozumí ani slovo: „Prohlídka majáku stojí za to, konverzace nikoli.“⁸⁸ Hotmar dále rozebírá dějiny výprav do zámoří po Jindřichově smrti s důrazem na postavu Vasca da Gamy a objevení Indie. Při návštěvě Belému se cítí „utrápený kostelními scénériemi.“⁸⁹ V další kapitole popisuje, jak budování impéria vyústilo ve válku v koloniích a vznik osvobozeneckých hnutí, kritizuje koloniální politiku Salazara, jeho nástupce a OSN a zdůrazňuje mučení domorodců a likvidaci celých vesnic, vše za podpory zbraní ze západních zemí. Také se věnuje dějinám neustále pronásledované komunistické strany v Portugalsku. V souvislosti se založením strany, před nástupem Salazara k moci, svítla Portugalsku podle Hotmara následující naděje: „Zdálo se, že teď už snad opravdu skončí

⁸⁵Tamtéž, s. 8.

⁸⁶Tamtéž, s. 267.

⁸⁷Tamtéž, s. 267.

⁸⁸Tamtéž, s. 171.

⁸⁹Tamtéž, s. 179.

tajemství portugalské melancholie. Písně, kápě, pouť k Panně Marii, růžence, ženy v černém...“⁹⁰ K ničemu takovému ovšem nedošlo, a proto prý dnešní Portugalsko trpí analfabetismem, zaostalostí, nezaměstnaností a odlivem mozků: „Mladé Portugalsko mu [Salazarovi] utíká za hranice, kde nachází doma zakázanou radost, tolik odpírané vzrušení, ale i proklínanou víru.“⁹¹ Samotného Salazara častuje nelichotivými expresivními charakteristikami: „Salazarovi vyhovoval životní styl zaživa pohřbeného mnicha.“⁹² Kromě nenávisti vůči komunistům mu vytýká, že nikdy nespotoval, a nazývá ho tichým diktátorem, ve kterém to „vřelo“. Karafiátová revoluce je radostnou událostí, která odstartuje zlatý rok komunistů u moci, jenž je ovšem překažen spiknutím pravice, církve, spojenců NATO a socialistického „zrádce“ Mária Soarese: „Je to především Mário Soares, včera vůdce trpasličí strany, slibující na 1. máje 1974 Álvarovi Cunhalovi věrnost až za hrob, a teď je jeden z největších zuřivců, který chce skoncovat s ,diktaturou komunistů a extremistů z armády.““⁹³ Hotmar vyzdvihuje historii portugalské závislosti na jiných zemích, konkrétně na Španělsku a Anglii, a zároveň prohlašuje, že Američané prostřednictvím CIA a financováním nekomunistických stran ovlivňovali politický vývoj v době revoluce. V deníkové části se mezitím autor účastní lovu velryb a býčích zápasů na Azorských ostrovech. Následuje drsná kritika církve a s ní spojeného poutního místa Fátimy. Církev je podle Hotmara zastaralá mocenská instituce a brzda pokroku, jenž má na svědomí především inkvizici a její oběti. Lidé v ni věří, protože nemají sociální jistoty, jakou je pozemková reforma. Takto popisuje mši slouženou ve Fátimě: „Staleté divadlo iluzí se opakuje, je neskutečné, ale přece existuje. Nepatří do našeho věku, ale jeho kolorit stále bolestivě svírá srdce i mysl, poutá údy i hlavu, dopouští nespravedlnost ve jménu spravedlnosti, žene zemi objevitelů zpět do minulosti.““⁹⁴ Exkurs do portugalské historie ukončuje v roce 1986, kdy Portugalsko vstoupilo do EHS, a tím se nadobro odvrátilo od socialistické revoluce. Jedinou nadějí pro zemi v quasi apokalyptickém stavu spatřuje autor v pracujícím lidu, studentech a Álvarovi Cunhalovi, kterým sice „zůstal jen První máj“⁹⁵, avšak nepřestávají doufat ve spravedlnost. Myšlenka třídního boje provází Hotmara i na severu země, kde vypráví pohádku o dvou vínech, lidovém *vinho verde* a buržoazním *vinho do Porto*. Při návštěvě kasina se pozastavuje nad dvojím životem Portugalců, kteří jsou zároveň křesťané a požitkáři. V Nazaré lamentuje nad tím, že se první rybářský přístav stává sídlem boháčů. Na Madeiře si všímá především extrémní chudoby:

⁹⁰Tamtéž, s. 187.

⁹¹Tamtéž, s. 190.

⁹²Tamtéž, s. 194.

⁹³Tamtéž, s. 203.

⁹⁴Tamtéž, s. 225.

⁹⁵Tamtéž, s. 230.

„Rybářská vesnička na skále za přístavem jako by vypadla z pera prvních kritiků třídní zvlů.“⁹⁶

2.5. Jan Šmíd: Jak jsme pili portské

2.5.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Spisovatel a novinář Jan Šmíd se narodil 4. ledna 1965 v Pelhřimově. Po ukončení studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy absolvoval stáž v USA a v BBC ve Velké Británii. Sedm let působil jako stálý zpravodaj Českého rozhlasu v USA. Zde napsal knihu *Tenkrát v Americe* (1998) a dvoudílnou biografii Jaromíra Jágra *Z Kladna do Ameriky* (1995) a *Má léta v Pittsburghu* (2001). V letech 1999 až 2000 byl šéfredaktorem *Nedělních novin*. Pro Český rozhlas ve Francii začal pracovat v roce 2003 a jako stálý zpravodaj zde působí od roku 2006 dodnes. Tvoří reportáže nejen pro Radiožurnál, ale od roku 2000 v rámci pořadu „Postřehy odjinud“ i pro Českou televizi.⁹⁷ Sérii televizních reportáží z francouzských regionů vydává rovněž v knižní verzi jako literárně-turistické průvodce nazvané *Obrázky z ... (Provence, Normandie, Bretaně, Korsiky, Paříže, Burgundska, Champagne)*. V nejnovější knize z roku 2017 nazvané *Paříž - co v průvodci nenajdete* s ilustracemi od Jeana-Jacquese Sempého odhaluje Šmíd čtenáři Paříž slavných osobností a neotřelých míst.⁹⁸

Cestopis o Portugalsku, *Jak jsme pili portské – Portugalský deník*, napsal Šmíd roku 2004 na základě stejnojmenné série pětadvaceti reportáží pro Český rozhlas Radiožurnál, v níž měl za úkol přinášet novinky z „tábora“ české reprezentace na Mistrovství Evropy ve fotbale a mimoto mapovat i „nefotbalové události v dějišti mistrovství“.⁹⁹ Kniha se stejně jako reportáže zabývá v první řadě vývojem událostí EURA, s důrazem na český fotbalový tým a fanoušky: „Mistrovství Evropy, bez ohledu na krásy země, kde se koná, má pro nás kouzlo především v tom, že jsou tady naši.“¹⁰⁰ Poznávání Portugalska je druhořadé, tudíž na něj nezbyvá mnoho času, což ovlivní i kvalitu průvodcovských reportáží z míst, jež nejsou spojena s fotbalem, kam si Šmíd stihne ze zápasů odskočit. Kapitoly věnované Portugalsku působí neúplně a některé obsahují faktografické a pravopisné chyby. V kapitole nazvané „Marianin smutný příběh“ Šmíd přisuzuje autorství *Portugalských listů* jeptišce Marianě Alcoforadové,

⁹⁶Tamtéž, s. 257.

⁹⁷Šmíd, Jan. Životopis. In *Jansmid.cz*. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<http://www.jansmid.cz/zivotopis/>>.

⁹⁸Databáze knih. „Jan Šmíd – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/jan-smid-11526>>.

⁹⁹Souček, Petr. „Fotbalové Euro na vlnách ČRo 1 – Radiožurnálu“. In *Český rozhlas: Radiožurnál*. 01.07. 2004. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/zprava/_zprava/120137>.

¹⁰⁰Šmíd, Jan. *Jak jsme pili portské*, Ostrava: Anagram, 2004, s. 8.

přestože jsou ve skutečnosti dílem francouzského diplomata Gabriela Josepha de Guilleragues. Dále Šmíd přibarví legendu o Inês a Pedrovi, když podle něj Pedro nejen vyrve Inêsiny mrahům srdce, jak stojí v tradiční portugalské verzi legendy,¹⁰¹ ale dokonce jej i sní. Na zmíněné Šmídovy omyly ostatně upozorňuje Jan Burian ve svém cestopise *Výlet do Portugalska*.¹⁰² Text knihy působí, jako by neprošel jazykovou korekturou. Nachází se v něm totiž řada pravopisných chyb či překlepů, vzniklých buď z neznalosti portugalského jazyka nebo z nepozornosti. Tyto chyby se vyskytují obzvláště v portugalských názvech: *Bajza* místo *Baixa*, *moirades* místo *miradouros*, *Avenida Doutor Lourenho Poixinho* místo *Avenida Doutor Lourenço Peixinho*, *mosteri* místo *mosteiro* apod. Hned v úvodu knihy se Šmíd přiznává, že se mu portugalština „nelíbí“, a proto se ji před cestou ani nesnažil naučit: „Já jazykovou přípravu naprosto ignoroval; z průvodce jsem se naučil dvacet základních slovíček a tím má chuť proniknout alespoň do základů jazyka skončila.“¹⁰³ Šmíd na jednu stranu prohlašuje, že nemá vůči Portugalsku žádné předsudky díky tomu, že tuto zemi nikdy předtím nenavštívil. Vzápětí ovšem nejednou srovnává Portugalsko s Francií či Anglií a někdy vynáší až nekompromisní soudy o místech a obyvatelstvu pouze na základě osobních dojmů. Například pokud jde o znalost cizích jazyků jsou Portugalci podle Šmída „snad ještě větší ignoranti než Francouzi“.¹⁰⁴ Když na stadionu vidí pěknou dívku, automaticky usoudí, že to nemůže být Portugalka, „na Portugalku [se mi] zdála příliš hezká“.¹⁰⁵ Nedostatky v pasážích o Portugalsku vysvětluje krátká doba pobytu Šmída v zemi (pár týdnů, pouze do konce EURA), tempo, kterým reportáže musel na zakázku vytvářet a především zaměření cesty na dokumentování mistrovství: „Po týdnu cestování přišel konečně fotbal – jak jsem se na něj těšil!“¹⁰⁶

2.5.2. Jazyk, forma a obsah díla

Již zmíněné překlepy v textu často vedou k pozměnění nebo až ke ztrátě smyslu výpovědi: „každou chvíli narazíte na kratičké schůdky, ale i dlouhá všelijak se točící schodiště, která vás často dovedou na hezkou vyhlídku – *moirades*.“¹⁰⁷ Čtenář bude v Lisabonu po přečtení Šmídova cestopisu vyhlídky s tímto názvem marně hledat. Mezi další mystifikace plynoucí z autorovy neznalosti portugalštiny patří mylné překlady názvů. Například slavný zvon

¹⁰¹Turismo de Portugal. „A Lenda de Pedro e Inês“. In *TCP/ARPT Centro de Portugal*. 2006-2017 [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<http://www.centerofportugal.com/pt/a-lenda-de-pedro-e-ines/>>.

¹⁰²Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*, Praha: Primus, 2005, s. 125 a 161.

¹⁰³Šmíd, Jan. *Jak jsme pili portské*, s. 7.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁵Tamtéž, s. 42.

¹⁰⁶Tamtéž, s. 39.

¹⁰⁷Tamtéž, s. 39.

coimberské univerzity přejmenovává z kozy na kozla: „K přednáškám svolává jeden ze tří zvonů zvaný *cabra* neboli kozel.“¹⁰⁸ Pokud jde o vyjadřování autora, snaží se odlehčit popisný charakter žánru a zaujmout potenciální čtenáře, třeba fotbalového fanouška, využíváním neformálních expresivních výrazů a zdobnělin: „Pomalů máte strach udělat krok, aby na vás *nevybafla* nějaká paměťhodnost. (...) Kolem kašny posedávají sympatičtí *dědulové* v placatých čepicích a pokračují v činnosti, které se zřejmě věnují už desítky let.“¹⁰⁹ Průvodcovské výklady často odlehčuje humornými poznámkami a dvojsmysly. Tímto způsobem interpretuje zázrak růží Isabely Portugalské: „Král [ji] požádal, aby ukázala, co schovává pod suknicí. Králova žádost neměla žádný zvláštní erotický podtext (...) Isabela králově žádosti vyhověla, elegantně nechala spadnout spodničku na zem a chléb se v tu ránu proměnil... v růže. Chudina se sice moc nenajedla, ale těm, kteří měli smysl pro estetiku, to snad příliš nevadilo.“¹¹⁰ Šmíd během svého pobytu v Portugalsku stihne navštívit Lisabon, Beju, Sagres, Albufeiru, Faro, Évora, Estremoz, Marvão, Castelo de Vide, Sintru, Aveiro, Ericeiru, Porto, São João de Pesqueira, Sabrosu, Pinhão, Coimbru a pohoří Serra da Estrela. V Lisabonu, Coimbre a Portu se schází se českými studenty programu Erasmus, s nimiž se spojil prostřednictvím dr. Jindrové z FF UK, a kteří mu pomáhají proniknout do portugalské reality. Jejich postřehy o povaze a zemi Portugalců uvádí i v knize. Jelikož je hlavní náplní Šmídova pobytu fotbal, kombinuje cestovní reportáže s podrobnými popisy fotbalových utkání českého týmu s Nizozemskem, Německem, Dánskem a Řeckem, komentuje zápasy ostatních týmů, vede rozhovory s hráči a fanoušky a navštíví luxusní rezidenci Penha Longa, kde sídlí česká reprezentace. Poslední kapitoly jsou věnované informacím o EURU 2004, soupisce českého fotbalového mužstva, přehledu výsledků, seznamu nejlepších střelců a All Star týmu podle UEFA.

V první kapitole, o Lisabonu, odkazuje Šmíd na *Lisabonský příběh* Wima Wenderse. Hlavní město ho zaujme zákoutími a všudypřítomnými schodišti, jež vedou k nejrůznějším vyhlídkám. Setká se zde se studentem Erasmusu Mirkem Mandřákem, s nímž pohovoří o přístupu Portugalců ke studiu jazyků, jejich otevřenosti vůči turistům a komplikovanému vztahu ke Španělsku. V Beje se zabývá především osudy již zmíněné jeptišky Mariany, „autorky“ *Portugalských listů*. Jde se podívat na okno, z něhož údajně vyhlížela svého francouzského milence, a navštíví muzeum jí věnované. V Sagresu připomene paradoxní postavu Jindřicha Mořeplavce, který zde založil námořní školu, přestože „se sám po moři nikdy neplavil, vlastně se ho přímo bál“.¹¹¹ Kromě přístavu a silného větru na pobřeží v tomto rybářském městečku podle Šmída „nic

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 88.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 23.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 24.

¹¹¹ Tamtéž, s. 12.

mimořádného nenajdete“.¹¹² V mezinárodní turistické Albufeire komentuje výtržnosti fotbalových fanoušků a touží se sem vrátit, aby mohl navštívit letoviště Barringtons, které je prázdninovou destinací celebrit a fotbalových týmů. Poté, co zabloudí v Alenteju, výstižně poznamenává, že Portugalci ztraceným turistům vždy rádi poradí, i když neznají cestu: „Portugalec neunesse pocit, že vám nepomohl, proto vždy přispěchá s radou, i když neví, o čem mluví.“¹¹³ V Évore je šokován nejprve dopravní zácpou a vzápětí návštěvou kostnice. Na závěr vyhodnotí, že město oplývá vyčerpávajícím množstvím památek: „Évora je jedno velké muzeum pod širým nebem, na každém kroku potkáte nějakou památku, a když vás z nich bolí trochu oči, vykouknete z nádherné vyhlídky a spatříte akvadukt ze čtrnáctého století.“¹¹⁴ Městečko Estremoz dle Šmída září mramorem a zeje prázdnotou. Z hradu Marvão musí utéct potom, co je napaden podivným hmyzem, „vidličáky“ (škvory). Tento zvláštní útok podrobně dokumentuje: „Stal [jsem se] obětí útoku, který byl snad ještě horší, než kdyby mě napadli samotní Maurové. (...) Kdyby Alfred Hitchcock navštívil had Marvao, nikdy by zřejmě nenatočil horor Ptáci. Asi by se jmenoval jinak.“¹¹⁵ Z Castelo de Vide si stihne prohlédnout jen náměstí. Na exkurzi v Quinta de Monte Bravo se poučí o výrobě portského vína a odlišném portugalském pojetí času: uspěchaný vinař na sebe nechá několik hodin čekat, ale poté bez problému zase hodiny rozjímá nad skleničkou portského. Pobyt v městečku São João de Pesqueira je pro Šmída deziluzí. Pobývá v postarším, prázdném penzionu, jehož majitel mluví pouze portugalsky, bez telefonu a s mizerným internetovým připojením. Po několika neúspěšných pokusech se mu za pomoci majitele přece jen podaří připojit na internet a reportáž odešle do rádia včas. V údolí řeky Douro navštíví ještě vyhlídku São Salvador do Mundo, rodiště Fernãa Magalhãese a vlakové nádraží v Pinhãu obložené azulejos. Ve sklípku Ramos Pinto se dozví něco o historii portského a turistický průvodce Sergio mu prozradí, co Portugalci vědí o České republice (rozdělení Československa, pivo a Karolína Kurková). V Aveiru ho překvapí stadion připomínající stavebnici z lega. Ericeira, kam jede sledovat utkání Portugalska a Španělska, působí na Šmída ospalým dojmem, ovšem po vítězství Portugalců se městečko probudí a autor je fascinován, do jaké míry žije celý národ fotbalem: „Začali se s vlajíci vlajkami prohánět ulicemi, troubit jak smyslů zbavení a chystali se takto probendit celou noc.“¹¹⁶ V Coimbre se setká s anglickým fotbalovým orchestrem a dalšími studenty Erasmu, kteří mu vypráví o svých zkušenostech v Portugalsku. Mimo jiné znovu poukazují na zdejší

¹¹² Tamtéž, s. 13.

¹¹³ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 23.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 27.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 85.

relativní pojem času a ochotu Portugalců poradit i špatně, také zmiňují výrazné chladno v portugalských domech v zimě v důsledku absence ústředního topení. Coimberská univerzita Šmídovi příliš neučaruje: „Univerzitní komplex není nijak imponující, nové budovy (...) vypadají tak nějak moderně omšele, a pokud si Coimbra skutečně říká ‚Oxford Portugalska‘, tak vizuálně se s anglickým městem rozhodně měřit nemůže.“ Vlastně jedinou výjimečnou stránkou města, jak autor uvádí, je výrazně nízká cena kávy. Závěrem krátké návštěvy vyhodnotí atmosféru slavného studentského města následně: „Dovedu si představit, že bych v Coimbre strávil nějaký ten týden studentského života, ale pokud toto město má nějaké výrazné charisma, tak jsem ho za dobu, co jsem v něm pobýval, nezaznamenal.“¹¹⁷ Názor na Portugalsko mu spraví utkání portugalské reprezentace s Anglií, kdy podporuje domácí tým a konstatuje: „A samotní Portugalci? Jejich země mi byla čím dál sympatičtější. (...) Kolem jsem viděl spoustu ochotných a milých lidí, a když k tomu připočtu to velké fotbalové nadšení, říkal jsem si, že by bylo smutné, kdyby vypadli.“¹¹⁸ Na „konec světa“, Cabo da Roca, a na Palácio da Pena v Sintře se podívá se svým fotbalovým idolem Miroslavem Beránkem. Spíše než o navštívených místech se dozvíme o Beránkově kariéře a jeho názorech na průběh mistrovství. Po postupu českého týmu do semifinále zůstává Šmíd v Sintře, aby byl nablízku fotbalovému dění: „Bylo by hloupé jezdit někam do Algarve, když to, co nás nejvíce zajímalo, byli určitě naši.“¹¹⁹ Zde mu přiroste k srdci penzion Vila Marquez a jeho sympatičtí majitelé, kteří sice nemluví anglicky, ale přesto se postarají, aby se cítil jako doma. Šmíd opouští Portugalsko zklamán prohrou Čechů v semifinále s Řeky. Před odjezdem však ještě stihne projet vesničky v Serra da Estrela včetně vesnice „nejportugalštější“, Monsanto, a ještě jednou proběhne ulicemi Lisabonu. V doslovu znovu lamentuje, že se Češi nedostali do finále EURA a vysvětluje portugalské pojmy *saudade* a *fado* na základě pocitů fanoušků po prohraném zápase.

2.6. Jan Burian: Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky

2.6.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Písničkář, skladatel, básník, prozaik, fotograf, moderátor a turistický průvodce Jan Burian se narodil 26. března 1952 v Praze do slavné rodiny, jeho otec byl avantgardní divadelník E. F. Burian, matka herečka a spisovatelka Zuzana Kočová a dědeček operní pěvec Emil Burian.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 89.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 94.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 119.

Po absolvování studia žurnalistiky na Univerzitě Karlově působil v letech 1976-1977 jako redaktor časopisu *Melodie*, odkud odešel, neboť se cítil více jako umělec než hudební kritik. Aby mohl svobodně tvořit, vykonával nějakou dobu práci domovníka. Jako písničkář vystoupil od roku 1970 na více než čtyřech tisících koncertů. Hraje především sólově v doprovodu klavíru, ale také v různých hudebních seskupeních. Třináct let tvořil autorské duo s Jiřím Dědečkem, vystupoval s Danielem Fikejzem, Petrem Skoumalem a dalšími. Pravidelně spolupracuje se svými syny Janem a Jiřím. V roce 2002 založil volné sdružení progresivních Osamělých písničkářů. Píseň chápe jako druh básně, jejímž prostřednictvím chce posluchačům zprostředkovat hlubší pohled na svět.¹²⁰ Mezi jeho nejznámější písňová alba patří *Hodina duchů* (1989), *Dívčí válka* (2006) o osudech žen, *Muži jsou křehcí* (2007) o nedokonalosti mužů, *Dvanáct druhů samoty* (2010), *Jak zestárnout* (2012) a *Jiná doba* (2015). Jan Burian je autorem nejen písní, ale také dokumentárních filmů – spolu s režisérem Pavlem Kouteckým natočili cyklus dokumentů *Chilské deníky* (1999) a filmy *Islandská paměť* (2000), *Žít jako Dán* (2000) a *Bornholm – Mimo sezónu* (2000), dále je autorem rozhlasových pořadů pro stanici Vltava nazvaných *S Janem Burianem na sever* a *Důvěrná sdělení/Místa a jména*, sbírek poezie – *Hodina duchů* (1990), *Ženy muži a jiné básně* (2008), vlastních pamětí – *Rychle než to zapomenou* (1991), monografie o otci – *Nežádoucí návraty E. F. Buriana* (2012), sbírek fejetonů – *Je tu nějaký zavěšený kafe?* (1992), *Přízrak v nákupním středisku a další příběhy z této jiné doby* (2009), *Přímluva za dnešní dobu a další příběhy z let 2010–2013* (2013) a několika cestopisů – *Cokoli o New Yorku* (1991), *Cokoli o Dánsku* (1992), *Sága o cestě na Island* (1995), *Chilský deník aneb Cautiverio* (1998), *Ostrov, majáky a mosty aneb Podivuhodná dobrodružství suchozemce v Baltském moři* (2002) a *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* (2005). Burianův cestopis o Portugalsku se dočkal druhého, rozšířeného vydání v roce 2014 v nakladatelství Galén. Druhá edice obsahuje navíc předmluvu od Františka Listopada, množství nových fotografií a epilog autora (po deseti letech od prvního vydání), sestávající z básně o lásce k Portugalsku a fejetonu o ztracené nevinnosti Portugalska.¹²¹ Dílo Jana Buriana prostupuje touha po hloubce a s tím spojený důkladný výzkum každého tématu, jímž se autor zabývá. Stejným způsobem přistupuje Burian k cestování a své práci turistického průvodce. Soustředí se pouze na několik míst, která mimochodem popsal ve svých cestopisech, a snaží se pochopit jejich podstatu a přiblížit ji

¹²⁰Lukeš, Filip. „Jan Burian: Když vím, jak žili moji předkové, jsem spokojenější s tím, v jaké době žiju“. In *Český rozhlas: Dvojka*. 12. 02. 2017. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/dvojka/radiozpravy/_zprava/jan-burian-v-sobotu-s-maminkou-obvykle-spalil-obed--1697527>.

¹²¹Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*. 2., rozš. vyd. Praha: Galén, c2014. Olivovníky.

turistům.¹²² Od roku 1992 spolupracuje Burian také s Českou televizí, moderoval vlastní pořad *Posezení s Janem Burianem*, *Burianův den žen* a pořad *Artefakta* na ČT-Art.¹²³

Na začátku knihy Jan Burian uvádí, že se rozhodl vydat do Portugalska v době, kdy „o něm ještě skoro nic nevěděl“.¹²⁴ To se ovšem brzy změní. Burian podstoupí důkladnou přípravu na portugalskou realitu pod vedením odborníků a seznámí se s veškerou zásadní česky psanou literaturou spojenou s tímto tématem. Studium portugalského jazyka se ovšem před odjezdem nevěnuje, jak přiznává na výletě do Porta: „Umím portugalsky sotva pozdravit“.¹²⁵ Přestože stráví v Portugalsku pouze měsíc, jak uvádí v rozhovoru pro Český rozhlas,¹²⁶ ve svém cestopisu zvládne právě díky extenzivnímu průzkumu obsáhnout většinu zásadních informací o portugalské historii, kultuře, literatuře apod. Jelikož jde o „poetického průvodce“ po Portugalsku, zaujímá v cestopisu přední místo beletrie. Burian často cituje portugalské autory a hledá jejich stopy na různých místech, která v Portugalsku navštěvuje. V portském knihkupectví Lello e Irmão například vzpomíná na novináře a básníka Guerru Junqueira a v tamním vězení zase připomene osudy romantika Camila Castela Branca. Pochopit portugalský svět, často skrze literaturu, mu pomáhá řada průvodkyň, odbornic na Portugalsko. Překladatelka Šárka Grauová mu poradí, kde hledat centrum Lisabonu,¹²⁷ jak chápat *nepřeložitelný* portugalský termín „saudade“¹²⁸ a postavení ženy v Portugalsku.¹²⁹ Překladatelka Pavla Lidmilová mu zase osvětluje koncept heteronym Fernanda Pessoa.¹³⁰ Mezi jeho další průvodce patří různí Češi žijící v Portugalsku včetně nejznámějšího českého emigranta v této zemi, básníka, spisovatele, novináře a divadelního režiséra, Františka Listopada, s nímž se Burian v Portugalsku nejednou sejde. Kromě citací z beletrie, komentářů literárních vědců a rozhovorů s Listopadem ovšem sám projev autora příliš poetickým dojmem nepůsobí. Zmíněné básnické zdroje spíše kompiluje a dále nerozvíjí, neusiluje o to, vytvořit z nich vlastní poetický obraz Portugalska. Burian se snaží vyvarovat chyb svých předchůdců, tvůrců cestopisů o Portugalsku, a zároveň si dává za cíl uvést na správnou míru nejrůznější mýty o Portugalsku jimi vytvořené: „Autoři cestopisů a příruček pro turisty oceňují většinou některé sice těžko dokazatelné, ale zato zhusta citované detaily Pedrovy kruté pomsty

¹²²Tamtéž.

¹²³Burian, Jan. „Kdo je kdo“. In *Janburian.cz*. 2013. [online]. [cit. 2017-12-10]. Dostupné z: <<http://www.janburian.cz/?GID=683&SID=683&LVL=1>>.

¹²⁴Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*, Praha: Primus, 2005. s. 6.

¹²⁵Tamtéž, s. 18.

¹²⁶Lukeš, Filip. „Jan Burian: Když vím, jak žili moji předkové, jsem spokojenější s tím, v jaké době žiju.“

¹²⁷Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*, s. 75.

¹²⁸Tamtéž, s. 55.

¹²⁹Tamtéž, s. 160.

¹³⁰Tamtéž, s. 66.

a zběsilost závěrečné epizody legendy.¹³¹ Dílo Gutha-Jarkovského *Za horama pyrenejskýma* obdivuje a aktualizuje v něm uvedené informace, například poznamenává, že muzeum v Torre de Belém, jež v době Jarkovského neexistovalo, bylo již založeno. Na druhou stranu upozorňuje na mýty šířené Šmídem v cestopise *Když jsme pili portské*. Ve snaze o správnost raději vždy uvádí několik verzí, definic či možných interpretací, ať už pojmů nebo historických událostí. Tímto způsobem zkoumá mimo jiné původ portského vína, pojem „saudade“ nebo legendu o Pedrovi a Inês. Díky množství zdrojů a perspektiv působí autorovy pasáže povětšinou jako nezaujaté reportáže, ovšem i ty jsou občas prostoupeny jednostrannou kritikou. Dost nekompromisně kritizuje například lisabonskou turistickou dominantu Padrão dos Descobrimentos. Nazývá ji „lisabonskou příšerou“ a „portugalskou frontou na maso“,¹³² přirovnává ji ke Stalinově pomníku v Praze, a zároveň dodává, že na pomníku chybí řada dalších lidí, bez nichž by se zámořské objevy neuskutečnily. Duchovní ve Fátimě zase radikálně přirovnává ke generálům „při přehlídkách na Rudém náměstí“.¹³³ Burian ovšem přiznává subjektivitu svého díla, a dokonce na ni upozorňuje v kapitole *Doporučená literatura*: „[Autor] je si vědom, že výběr doporučené literatury je podobně jako celá kniha značně subjektivní.“¹³⁴

2.6.2. *Jazyk, forma a obsah díla*

Jan Burian cestuje do Portugalska autem přes Francii a Španělsko. V cestopisu poznává zemi v podstatě od severu na jih s tím, že se třikrát vrací do Lisabonu. Navštíví Porto, údolí řeky Doura a Coimbru. Z Lisabonu vyjíždí na výlety do následujících měst: Fátima, Tomar, Nazaré, Vila Franca de Xira, Alcobaça, Batalha, Mafra a Sintra. Dále prozkoumá regiony Algarve a Alentejo a cestu uzavírá v Lisabonu. Kniha sestává z krátkých kapitol obsahujících reportáže z jednotlivých míst kombinované s již zmíněnými komentáři Burianových průvodkyň, citacemi z literárních a historických děl, rozhovory s Františkem Listopadem a dalšími Čechy, ale také Portugalci a cizinci žijícími v Portugalsku. U veškerých citací jsou důsledně uvedeny zdroje. V závěru knihy poskytuje Burian čtenáři užitečný seznam doporučené literatury z oblasti historie, cestopisů, beletrie, poezie a esejů. Dále obsahuje kniha rejstřík s vysvětlivkami nejpodstatnějších osob, míst a pojmů využitých v textu průvodce. Burian netvrdí, že je odborníkem na téma, ale raději na sebe bere roli nadšeného sběratele informací, jenž se nechá provést portugalským světem moudřejšími průvodci. Díky zaměření autora na akumulaci a srovnání nejrůznějších zdrojů, získává kniha větší výpovědní hodnotu. Čtenáři je nabídnuto

¹³¹ Tamtéž, s. 124.

¹³² Tamtéž, s. 58.

¹³³ Tamtéž, s. 115.

¹³⁴ Tamtéž, s. 234.

hned několik perspektiv na daný problém, mezi nimiž si může vybírat a vytvořit si tak vlastní pohled na Portugalsko. Navíc je seznámen s důvěryhodnými prameny, z nichž může čerpat, pokud by se chtěl o zemi dozvědět víc. Na druhou stranu množství citací může zapříčinit, že kniha jako celek působí roztržitým dojmem. Zároveň dochází k vytváření kontrastu mezi vědeckými komentáři průvodců a odlehčeného žurnalistického stylu autora. Burian často prokládá své reportáže osobními historkami. V kraji portského například popisuje, jak se utvářel jeho vztah k vínu: „Pod pojmem ‚víno‘ se mi z dob, kdy jsem ochutnával svět, vybavuje nakyslý patok značky *Pražský výběr*, levné litrové láhve, po kterých je nutno uklidit opilejší spolužáky do bezpečí a léčit se z bolení hlavy.“¹³⁵ Nejednou také srovnává Portugalsko s Čechami, Avenida dos Aliados v Portu mu připomíná pražské Václavské náměstí, sochu portugalského krále Joãa III. v Coimbre přirovnává k bratranci Pekařova císaře a Portugalci řídí podle Buriana ještě hůř než Češi. Pokud jde o jazyk reportáží, Burian občas využívá neformální, expresivní výrazy, jimiž dosahuje humorného efektu. Královnu Isabelu, jež konala dobré skutky, nazývá například svatou workoholičkou.¹³⁶ Pocity z koncertu tradičního portugalského hudebního žánru, fada, zase popisuje následovně: „Bral jsem to jako když vám někdo, kdo vám zrovna není úplně nejbližší, upeče dobrý štrúdl.“¹³⁷

Na mysu Cabo da Roca připomíná *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa* napsaný Václavem Šaškem z Bírкова a opravuje mystifikace „novinářů a tvůrců rychlokvašených reportáží“,¹³⁸ kteří tvrdí, že tato výprava došla právě na portugalský konec světa místo na španělský mys Finisterra. V Portu je vše rozkopané a chaotické, několikrát si zde vzpomene na svého předchůdce Gutha-Jarkovského, především při návštěvě železného mostu Maria Pia nebo jízdě autobusem strmými uličkami města. Od Evy, Češky žijící s Portugalcem se dozví, že Portugalci jsou přítulnější než Češi a mají pro doteky „rozličná pojmenování: *festinha, coceguinha, acarinha*, na hlavě *cafuné*“.¹³⁹ Spolu projdou řadu portských nočních klubů, kde ochutnají mimo jiné „portugalskou becherovku“, traçadinho. V portugalských restauracích a obzvláště v Portu, městě „dršťkožroutů“, se Burian dostává do problémů, neboť je vegetarián, zatímco pro Portugalce je maso zásadní součástí národní kuchyně. Údolím řeky Doura, kde se zabývá především historií a výrobou portského vína, jej doprovází čeští emigranti, houslistka Anna z Ostravy a dvojice bohémů, Kateřina a Lukáš. Studentské prostředí Coimby v Burianovi probudí úvahy o stárnutí, a tak ve snaze

¹³⁵ Tamtéž, s. 34.

¹³⁶ Tamtéž, s. 44.

¹³⁷ Tamtéž, s. 50.

¹³⁸ Tamtéž, s. 10.

¹³⁹ Tamtéž, s. 15.

zůstat mlád „uvnitř“ navštíví studentskou republiku, kde vede rozhovory s mládeží. Z coimberského parku miniatur Portugal dos Pequenitos odchází „s pocitem vlastní velikosti“ a na Penedo de Saudade se poučí o ryze portugalském pocitu „saudade“, který dle Buriana výzkumu prožívají také Rusové a Jihočeši. V Belému představí mytické postavy portugalské historie, Vasca da Gamu, Luíse de Camõese a Fernanda Pessou. Po Lisabonu provází Buriana především výjimečně činorodý umělec František Listopad, ale také další český přistěhovalec Martin nebo portugalský malíř Pedro. Zde se Burian zabývá mimo jiné historií města, zemětřesením, osudem markýze Pombala a pozná většinu lisabonských čtvrtí. Navíc se podívá na druhou stranu řeky Teja do městečka Almada, jehož sedmdesát procent obyvatel pracuje v Lisabonu. Prozkoumává pravdivost portugalského sloganu tří „F“ (fado, Fátima a fotbal), který vznikl za Salazarovy diktatury. Fátima na něj působí jako chaotické obchodní centrum. V lusohebrejském muzeu v Tomaru se poučí o dějinách pronásledování Židů v Portugalsku. Rybářská osada Nazaré ztrácí dle Buriana své autentické kouzlo a proměňuje se v turistickou destinaci. Nelituje, že se nakonec nezúčastní býčích zápasů ve Vila Franca de Xira. Při návštěvě největšího cisterciáckého kláštera se s průvodci Janou a Martinem zamýšlí nad pověstným obžerstvím a chlípností tamních mnichů. V klášteře Batalha obdivuje „Nedokončené kaple“ a porovnává různé verze legendy o Pedrovi a Inês. Na velkolepý barokní klášter Mafru se těší kvůli Saramagově románu *Baltazar a Blimunda*. Extravagantní Palácio da Pena působí na Buriana jako „nevkusná slepenina“, mírněji hodnotí tradičnější harmonický Palácio Nacional de Sintra. Následuje série tří odlišných svědectví, emigrantky Martinhy z Angoly o angolsko-portugalských vztazích, portugalského výtvarníka Pedra o Čěších a Portugalcích a Čěšky z Cascais o třídních rozdílech a postavení žen v Portugalsku. Na Pevnosti svatého Juliána autor připomene osudy zde vězněných českých jezuitů. V Algarve upozorňuje na množství turistů, arabské stopy a problém požárů. Mys Cabo de São Vicente mu připadá ze všech tří konců světa „nejdramatičtější“. Setká se s Čěškou žijící v pohoří Serra de Monchique, k němuž se váže legenda o vikingské princezně a mandlových hájích. V Alenteju navštíví mimo jiné Évora a Monsaraz. Poučí se o problému nezaměstnanosti ve vnitrozemí, portugalském řízení vozidla pod vlivem alkoholu, a především o alentejském pojetí času: „Tady u nás slovo čas opravdu znamená čas, zatímco třeba v Lisabonu, tam přece čas, to jsou peníze.“¹⁴⁰ Před odjezdem do Čech dochází k následujícímu závěru: „Přemýšlel jsem, co všechno bych ještě měl v Lisabonu vidět, prožít a popsat, a cítil jsem, že by mi na to jeden lidský život nestačil.“¹⁴¹

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 195.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 226-227.

2.7. František Lízna: Vstávám a pokračuji v cestě

2.7.1. Autor, účel cesty a cestopisu

Kněz a jezuita František Lízna se narodil 11. července v roce 1941 v Jevíčku do přísně katolické rodiny. Lízna přiznává, že byl jako chlapec uličník. Při jedné nepleše mu dokonce starší bratr prostřelil nohu nalezenou pistolí. Jen díky úspěšnému lékařskému zákroku mohl znovu chodit a dodnes ušel jako poutník téměř osm tisíc kilometrů.¹⁴² Za odmítání spolupráce s komunisty byl jeho zásadový otec, funkcionář Strany lidové, poslán do tábora nucených prací v Oslavanech a celá rodina byla vystěhována. František Lízna se po vzoru otce nechtěl přizpůsobit totalitnímu režimu a sám byl komunisty vězněn pětkrát, za hanobení vlajky Sovětského svazu, za pokusy uprchnout na Západ, podepsání Charty 77 a za šíření samizdatu a letáků o politických vězňích. Po absolvování gymnázia se nemohl kvůli špatnému kádrovému profilu hlásit na práva. Šel tedy do učení na tiskaře, odkud byl ovšem pro incident s vlajkou SSSR brzo vyloučen a poslán do dolů v Jáchymově. Na vojně zase při oslavách Prvního máje odmítl nést komunistický transparent a za neuposlechnutí rozkazu strávil zbytek služby péčí o dobytek. Poprvé se pokusil o nedovolený přechod hranic, když pracoval jako dělník cukrovaru. Poté, co ho policie našla ve vlaku na rakouských hranicích mezi pytlí cukru, byl na rok uvězněn na Pankráci. Po propuštění se znovu pokusil dostat na Západ, tentokrát pěšky přes východního Německo. Za hranicemi byl ovšem udán policii. Na základě tvrzení, že přešel v místech, kde nebyly dráty, a že jeho úmyslem bylo zůstat v NDR, byl propuštěn. Když působil jako pomocný ošetřovatel tělesně postižených na Velehradě, setkal se s jezuitou a roku 1968 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Vystudoval teologii, absolvoval duchovní cvičení sv. Ignáce a složil sliby poslušnosti, chudoby a čistoty. Ovšem hned po první mši mu komunisté odebrali povolení ke kněžské službě. Začal tedy pracovat jako pomocník v nemocnici, kde křtil nemocné na operačních sálech. Zanedlouho byl za disidentskou činnost opět zatčen.¹⁴³ Po mnohých zkušenostech se strádajícími vězni se od Sametové revoluce věnuje péči o nemocné, o Romy (ze solidarity se hlásí k romské národnosti), vězně a bezdomovce. Lízna je známý nejen jako vězeňský kaplan a farář, ale také jako poutník. Své deníkové záznamy z cest po Evropě vydal knižně: *Musím jít dál* (2006), *Šel jsem však vytrvale* (2008), *Pouť za sv. Kateřinou Sienskou do Sieny a Říma* (2010), *Vstávám a pokračuji v cestě z Fátimy do Compostely* (2010), *Pouť*

¹⁴²Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. „František Lízna“. In *Jesuit.cz*. 2006. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <<http://www.jesuit.cz/clen.php?id=4>>.

¹⁴³Kroupa, Mikuláš. „Jsem ubožák a hříšník, říká pětkrát trestaný bývalý vězeň svědomí, kněz a jezuita František Lízna“. In *Český rozhlas: Plus*. 30. 04. 2017. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy/_zprava/jsem-ubozak-a-hrisnik-rika-petkrat-trestany-byvaly-vezen-svedomi-knez-a-jezuita-frantisek-lizna--1722305>.

za sv. Brigitou Švédskou do Vadsteny (2013). V roce 2014 rovněž publikoval soubor 93 duchovních básní v próze nazvaný *Jak jen teskná je noc*. Líznovi byla udělena řada významných ocenění: Řád Tomáše Garrigua Masaryka za zásluhy o rozvoj demokracie a lidských práv (2001), Cena Františka Krieglů od Nadace Charty 77 za vězeňskou činnost (2003), Cena Celestýna Opitze od řádu milosrdných bratří za péči o nemocné a potřebné (2013) a Cena Paměť národa od společnosti Post Bellum.¹⁴⁴

V roce 2006, poté, co mu byla diagnostikována rakovina prostaty v pokročilém stadiu, se Lízna vydává navzdory varování lékařů na dlouhou pěší pouť z Fátimy do Santiaga de Compostela. Uvědomuje si, že možná jde o jeho poslední putování. Je proto připraven na cestě i zemřít. Každý krok vnímá jako modlitbu a věří, že pouť uzdravuje.¹⁴⁵ Putování tedy pro Líznu není turistickou záležitostí, ale příležitostí k duchovnímu ztišení, nahlédnutí do nitra a bytí v Boží přítomnosti. Přestože nemá cestu dopředu nastudovanou, putuje bez doprovodu a bez telefonu, spoléhaje zcela na Boží ochranu. Poutě začíná ve Fátimě, neboť mu je mariánská úcta blízká, ale především proto, že se zde v roce 1917 zjevila Panna Maria a zvěstovala mimo jiné obrácení Ruska, tedy pád komunismu. Lízna vychází ve středu 5. července 2006. Do Santiaga dojde přes Coimbru a Porto svatojakubskou cestou za čtyřiaadvacet dní, v pátek 28. července, a za sebou má 428 kilometrů pěší chůze. Deník slouží Líznovi především k zapisování praktických poznámek, jako kolik kroků v daný den ušel, kolik peněz utratil a za co, kde spal, co jedl a za koho se modlil či sloužil mši. Mimoto Lízna zaznamenává své postřehy z cesty, dojmy z krajiny, kterou prochází, a ze setkání s tamními obyvateli. Přestože smyslem jeho putování je poznání duchovní, seznamuje se na cestě svým způsobem také s Portugalskem. Líznuv deník samozřejmě není turistickým průvodcem, zaměřuje se pouze na okolnosti přímo související s poutí, jako je již zmíněný popis krajiny, počasí nebo jídla, kvalita služeb, turistického značení apod. Na cestě navštěvuje výhradně církevní památky, kláštery, kostely a kaple. Nezabývá se příliš jejich historií, ale hodnotí spíše jejich interiér, údržbu a duchovní stránku: „Co je pro Fatimu obrovským plus, je zvláštní atmosféra modlitby zvláště kajícího typu a respekt k mlčení. Zaujala mě také čistota ve všech prostorách a v celém okolí včetně udržované vegetace. Nádherně řešené jsou prostory pro svátost smíření.“¹⁴⁶ Líznovy poznatky o Portugalsku a Portugalcích nejsou nijak ovlivněné předchozí znalostí země či jazyka, vyplývají tudíž pouze z jeho osobních zkušeností.

¹⁴⁴Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. „František Lízna“.

¹⁴⁵13. komnata Františka Lízny. Česká televize. 2009. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800033-13-komnata-frantiska-lizny>>.

¹⁴⁶Lízna, František: *Vstávám a pokračuji v cestě*. Brno: Cesta, 2010. s. 12.

2.7.2. *Jazyk, forma a obsah díla*

Navzdory tomu, že jde o deník z náboženské pouti, nenalezneme zde žádné duchovní úvahy či rozjímání. Lízny zápis jsou vždy velice věcné a strohé, ať už se týkají záležitostí náboženských, nebo zcela světských: „Ve 14.00 (v ČR 15.00) jsem se v kostele modlil Litanii k BSP, pak jsem v lékárně zakoupil nové náplasti a v obchodě naproti dva páry ponožek.“¹⁴⁷ Emocionálnější bývají pouze pasáže o zdravotních obtížích a dalších komplikacích, jež ho na cestě provázejí: „Původní místo, kde jsem chtěl spát, nakonec opouštím. Udělalo se mi tam totiž nevolno, náhle mě zalil pot, a to tak silně, jako by mně na hlavu někdo vylil kbelík vody. Zvracel jsem. Místo se mi zdálo pro život nebezpečné. Téměř se mě dotkla smrt. Na zemi, kde jsem ležel, se válely nechutné věci (prezervativy).“¹⁴⁸ V textu využívá řadu zkratk pro opakující se termíny, aby tak zjednodušil proces psaní. Všechny používané zkratky uvádí na začátku knihy v seznamu vysvětlivek a statistických údajů. Zkratka *BSP* zmíněná v předchozí citaci například znamená *Božské srdce Páně*. K dalším zkratkám patří *PM* – *Panna Maria*, *DS* – *Duch svatý*, *PB* – *Pán Bůh*, *NSO* – *Nejsvětější svátost oltářní*, *DG* – *Deo Gratis*: „Děkuji PB za všechnu ochranu. (...) V televizi jsem sledoval mši ke cti PM Karmelské.“¹⁴⁹ Kromě zkratk religiózních využívá Lízna také grafické znázornění pro kohouta, jehož kokrhání ho během pouti neustále provází. Každá kapitola začíná systematicky soupisem, uvádějícím v bodech základní informace o průběhu cesty, jako den pouti, dobu chůze, místo začátku a konce etapy, jméno vylosovaného člověka, za kterého se autor v daný den modlil, úmysl sloužené mše, obtížnost etapy na stupnici od jedné do pěti (jednička znázorňuje obtížnost nejmenší a pětka největší) a celkový počet kilometrů ušlých od počátku dne.¹⁵⁰ Následuje komentář průběhu dne a výpis výdajů za den. Jak poznamenává Josef Šimoničič v doslovu knihy: „Je to všetko ako stereotypný rituál, vytvorený v predchádzajúcich púťach.“¹⁵¹ Kniha začíná rozhovorem, jež s Františkem Líznu vedla Marta Svobodová o motivech jeho pouti.

První Líznova zkušenost s Portugalskem je spíše negativní: „V Lisabonu jsem se musel vypořádat s velmi komplikovaným systémem autobusové dopravy od letiště do středu města, kde jsem se bez jakýchkoliv znalostí odjezdů do Fatimy propracoval až k autobusu, který na toto poutní místo směřoval.“¹⁵² Lízna sice autobus nalezne, a dokonce pohodlný, ale zapomene včas vystoupit, řidič mu odmítne zastavit, a tak jede až do Leirie. Ve Fátimě ho

¹⁴⁷Tamtéž, s. 42.

¹⁴⁸Tamtéž, s. 26.

¹⁴⁹Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁰Tamtéž, s. 7.

¹⁵¹Tamtéž, s. 67.

¹⁵²Tamtéž, s. 9.

zaujme ticho a čistota poutních prostor a je překvapen množstvím mladých poutníků a poutníků tmavé pleti. Na druhou stranu je zklamán interiérem nového chrámu: „Vevnitř [je] podle mě značně nevkusný se zlatě vyvedenou křížovou cestou nadměrných rozměrů. Podobně hrozný se mi jevil i hlavní obraz v presbytáři v tmavě brčálové zeleni, naprosto úděsný, nepochopitelně ztvárněný.“¹⁵³ K místu zjevení dojde po holých kolenou, nakoupí různé mariánské suvenýry a odslouží mši anglicky pro dvě stovky poutníků z celého světa. V průběhu poutě vstává každý den přibližně v sedm ráno a chodí spát v osm, po cestě dlouhé kolem dvaceti kilometrů. Nocleh si dopředu nehledá, přespí tam, kam dojde, ať už v pobořeném domě, pod keřem, v lese, u zborčené zídky, na poli u mostu, v příkopu u silnice nebo vedle kostela. Výjimečně, jen když pro puchýře opravdu nemůže jít dál, přenocuje v posteli v hotelu nebo ubytovně pro poutníky. S portugalskou kulturou přichází nejvíce do styku v mnohých kavárnách, v nichž se během cesty osvěžuje: „Všechna místa, kde se poskytuje pohostinství, vynikají naprostou čistotou a zdá se, že životní úroveň je v Portugalsku na vysoké úrovni.“¹⁵⁴ Přestože na stravě dost šetří, většinou si objednává salát, bagetu, mléko a nějaké ovoce, oceňuje kvalitu a množství jídla a přívětivost hostinských. Občas si dopřeje zmrzlinu nebo „něco podobného pudingu“.¹⁵⁵ Často si pochvaluje také portugalskou kávu. S ochotnými Portugalci se setkává kromě kaváren také na cestě, pomáhají mu v orientaci, přestože „angličtinu zde (...) moc neovládají“.¹⁵⁶ V Coimbre se zdrží dva dny: „Město působí naprosto majestátně, oslňuje středověkým jádrem s rozsáhlými budovami opevnění, zaujaly mě také církevní stavby, které byly součástí středověkého opevnění, především kostel svaté Kláry.“¹⁵⁷ Během návštěvy města ho nenadchnou pouze historické památky, ale především velkolepý průvod ke cti sv. Isabely Portugalské, jehož se zúčastní. Lízna je dojat početnou účastí a nadšením Portugalců a trpělivostí, jež projevují navzdory dlouhému trvání celého procesí: „Radoval jsem se z Portugalců, kteří mi přirostli svou láskou k sv. Izabele a církvi k srdci.“¹⁵⁸ Mimo náboženské události komentuje Lízna v průběhu putování také právě probíhající Mistrovství světa ve fotbale 2006, v němž zvítězí Itálie. Zdůrazňuje portugalskou lásku k církvi a fotbalu. Také zaznamená, že jsou Portugalci hluční, gestikulující a snědší, „vesměs velmi pohlední lidé“.¹⁵⁹ Cesta z Fátimy do Coimby je podstatně snazší než z Coimby do Porta. Přestože ji komplikuje úmorné vedro, stezky jsou dobře značené a města upravená: „Průchod vesnicemi a krajinou je velmi příjemný, architektura

¹⁵³Tamtéž, s. 12.

¹⁵⁴Tamtéž, s. 18.

¹⁵⁵Tamtéž, s. 19.

¹⁵⁶Tamtéž, s. 13.

¹⁵⁷Tamtéž, s. 18.

¹⁵⁸Tamtéž, s. 21.

¹⁵⁹Tamtéž, s. 24.

staveb inspirující, pro nás nezvyklá a dle mého názoru vkusná.¹⁶⁰ Naproti tomu do Porta musí jít Lízna z větší části podél dálnice, a navíc mu chůzi stěžuje neustálá žízeň a zhoršující se puchýře. Příchod do Porta je pro něj osvobozením. Konečně se řádně vyspí v čistém hotelu, kde nachází „pozemský ráj“,¹⁶¹ s nechutí ovšem sleduje v televizi býčí zápasy, je šokován vysokými cenami a historickým středem města, kde „některé domy vypadají značně zanedbaně, skoro se člověk bojí, že se zřítí“.¹⁶² Cesta z Porta do Santiaga je podstatně snazší, vede odtud dobře značená svatojakubská cesta, Líznuv zdravotní stav se zlepšuje a při bouřce je zachráněn mladým Portugalcem, který ho vezme k sobě domů. Jak se přibližuje ke španělské hranici, všímá si měnící se, členitější krajiny, kamenných staveb, různých druhů hmyzu a chladnějšího počasí. Zaznamená i problém požárů v Portugalsku, kousek od něj dokonce začne hořet les. Po příchodu do Santiaga ještě jednou zavzpomíná na Portugalsko, když zapomene na časový rozdíl a přijde o hodinu později na mši.¹⁶³

3. Syntéza českých cestopisů o Portugalsku

Z předchozí analýzy vyplývá, že české cestopisy o Portugalsku z dvacátého a dvacátého prvního století byly napsány heterogenní skupinou autorů různých povolání. Byli jimi reportéři (Petrželka, Hotmar a Šmíd), pedagog (Guth-Jarkovský), obchodník (Vlach), písničkář (Burian) a kněz (Lízna). Jejich motivace k cestě a napsání cestopisu se rovněž lišily. Pouze Guth-Jarkovský, Hotmar, Burian a Lízna jeli do Portugalska již s úmyslem publikovat své dojmy z cest knižně. Ostatní se k sepsání cestopisu rozhodli až po návratu do Čech. Čistě za poznáním cizího kraje a jeho zvyků vyjeli do Portugalska Guth-Jarkovský a Burian. Hotmarova cesta byla navíc motivována politickým zájmem, neboť „normalizační kulturní politika naopak vyžadovala, aby rozvinutý západní svět byl znovu čtenáři, který by mohl podlehnout jeho svodům, ukázán jako falešný mýtus“.¹⁶⁴ Spíše než na poznávání opravdového Portugalska se Hotmar tedy soustředil na prezentaci země skrze ideologický filtr marxismu-leninismu.

¹⁶⁰Tamtéž, s. 13.

¹⁶¹Tamtéž, s. 30.

¹⁶²Tamtéž, s. 33.

¹⁶³Kromě Františka Lízny publikovali knihy o pouti do Santiaga de Compostela portugalskou cestou také Alena Bimová a Ondřej Šebesta. Cestovatelka a turistická průvodkyně Alena Bimová vydala deník z cesty, kterou podnikla se svým synem v roce 2012 po smrti manžela, pod názvem *Portugalskou cestou do Santiaga de Compostela* (2015). Kniha sběratele anekdot Ondřeje Šebesty nazvaná *Santiago de Compostela – portugalskou cestou* (2017) zase obsahuje cestovní deníky tří českých poutníků. Obě knihy poskytují kromě záznamu osobních dojmů z cesty také praktické informace pro další poutníky. Líznuv cestopis *Vstávám a pokračuji v cestě* byl vybrán jako reprezentativní text o pěší pouti na základě osobnostního profilu autora a množství jeho publikací stejného zaměření.

¹⁶⁴Janoušek, Pavel et al. *Dějiny české literatury 1945-1989*. s. 675.

Na konci padesátých let odjel do Portugalska na obchodní cestu Vlach, jenž se po návratu rozhodl sepsat cestopis, aby se mohl podělit o své mnohé zážitky s krajany, kteří o zemi „na konci světa“ skoro nic nevěděli. Petrželka v Portugalsku dokumentoval porevoluční vývoj v roce 1974 pro Československou televizi, zatímco Šmíd zde o třicet let později mapoval události Mistroství Evropy ve fotbale 2004 pro Český rozhlas Radiožurnál. Oba dva se po návratu rozhodli své reportáže o Portugalsku publikovat jako cestopis. Motivací Líznovy cesty do Portugalska byla pěší náboženská pout' z Fátimy do Santiaga de Compostela. Kromě duchovního rozjímání měl jezuita příležitost svým způsobem poznat i Portugalsko a svůj poutní deník následně publikoval, tak jako deníky z předchozích poutí.

Podle *Encyklopedie literárních žánrů* (2004) „umělecká hodnota [cestopisu] nezávisí jen na atraktivitě procestované země, ale též na dispozicích tvůrce – jeho temperamentu, rozhledu, kritériích, zájmech, pozorovacích schopnostech, vypravěčské invenci“.¹⁶⁵ Jelikož autor hraje v cestopisném žánru klíčovou roli, jeho výše zmíněné dispozice se výrazně promítnou v kvalitě vytvořeného díla. Spíše než povolání autora, je někdy důležitější teoretická příprava na cestu. Cestovatel může mít dlouholeté zkušenosti se psaním, být například vzděláním novinář, avšak má-li v úmyslu popisovat historii, geografii či literaturu cizí země a zároveň podcenit studium těchto zdrojů, promítne se tato neznalost ve výpovědní hodnotě díla. Průzkum může být vedlejší v případě, když autor píše cestopis fantastický. Pokud ovšem prezentuje v knize informace o cizí zemi jako fakta a dostatečně je předem neověří, dochází k šíření faktografických omylů. Zdá se, že se mezi autory vybraných děl tento problém týká především novinářů, tvůrců rychlokvašených reportáží,¹⁶⁶ jak je nazývá Burian ve svém cestopise. Nejvíce „mýtů“ o Portugalsku se objevuje ve Šmídově cestopise *Jak jsme pili portské*, který je, nepočítaje Líznuv deník z pouti, kupodivu ze všech analyzovaných cestopisů nejkratší. Některé historické nesrovnalosti šíří rovněž Petrželka. Mnohem závažnější jsou však dezinterpretace Hotmarovy, který prezentuje portugalské dějiny ideologickou optikou „lživé výběrovosti“.¹⁶⁷ Dalším úskalím cestopisů bývá autorova neznalost jazyka popisované země, která se může projevit pravopisnými chybami v uváděných portugalských názvech. Přestože Guth-Jarkovský ani Burian portugalsky neuměli, Guth-Jarkovský se v Portugalsku domlouval francouzsky a Burian zase anglicky, nahradili svou neznalost poctivým výzkumem nebo si nechali poradit od odborníků na portugalský jazyk (v případě Buriana). Minimální počet pravopisných chyb se nachází v díle Petrželkové, který se sice při první cestě do Portugalska domlouval španělsky,

¹⁶⁵Mocná, Dagmar; Peterka, Josef. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 75.

¹⁶⁶Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*. Praha: Primus, 2005. s. 10.

¹⁶⁷Tamtéž, s. 81.

ale podruhé už portugalsky uměl. Rovněž ve Vlachově cestopisu se objevuje jen několik nedostatků v portugalských názvech, neboť se autor portugalsky naučil kvůli obchodním jednáním. Podceněním jazykové přípravy se netají Hotmar ani Šmíd, což se odráží v největším množství pravopisných chyb. Páter Lízna na své pěší pouti Portugalskem komunikoval anglicky. Faktografické ani jazykové omyly nelze ovšem v jeho díle hodnotit, neboť kromě názvů několika měst v deníku neuvádí kulturně-historická fakta, ale pouze popisuje své subjektivní postřehy z cesty.

V cestopisném žánru se prolíná zábavná a naučná stránka. Někteří autoři se snaží neznalost země zakrýt nebo kompenzovat osobitým vyjadřováním, využíváním poetického jazyka anebo humoru. Peterka ve své encyklopedii poznamenává: „Schopnost skloubit dynamickou a statickou složku cestopisu, osobní zážitky z cesty a informační penzum, složku zábavnou a naučnou, bývá projevem literární invence autorovy.“¹⁶⁸ Na základě zaměření cestopisu, příklonu autora k aspektu naučnému nebo zábavnému, tedy dokumentárnosti nebo zážitkovosti, lze hodnotit subjektivitu nebo objektivitu díla. Nejvyváženěji zvládá kombinovat tyto dvě složky Guth-Jarkovský, jehož cestopis nabízí množství důvěryhodných informací o kultuře, historii, geografii a literatuře portugalského národa podložených předchozím studiem, ale zároveň baví čtenáře vtipnými postřehy a vyjadřováním na úrovni. Příklad z díla svého předchůdce si zjevně vzal autor cestopisu *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*, Jan Burian: „Už je to tak: pokaždé, když cestuji do Portugalska, vyřáším s Jiřím Guthem-Jarkovským. Jezdí se mnou nikoli jako propagátor bontonu nebo olympijské myšlenky, ale jako noblesní společník a autor cestopisu *Za horama pyrenejskýma*.“¹⁶⁹ Burianovo vyjadřování je možná o něco méně noblesní než projev Gutha-Jarkovského, ovšem nutnost teoretického studia si vzal snad ještě více k srdci než jeho předchůdce. Samozřejmě je třeba vzít v potaz, že Burianův cestopis vyšel asi o sto let později než *Za horama pyrenejskýma*, takže se autor mohl poučit z chyb dalších cestopisných předchůdců, a především čerpat z překladů, publikací a rad odborníků, které Guth-Jarkovský neměl k dispozici. Stejnou příležitost měl ovšem i Šmíd, ale zřejmě ji před publikací knihy *Když jsme pili portské* příliš nevyužil. V jeho textu se objevuje řada faktografických a pravopisných chyb, a navíc často prezentuje své osobní názory na Portugalsko jako obecné pravdy. Burianovou dílo je sice do určité míry také subjektivní, sám autor na tento fakt upozorňuje ve vztahu k výběru zdrojů apod., ovšem co se týče komplexity a správnosti informací o Portugalsku, lze jej považovat

¹⁶⁸Tamtéž, s. 76.

¹⁶⁹Burian, Jan. „Na výletě po sto letech“. In *Týdeník Rozhlas*, č. 28. 2012. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.radioservis-as.cz/archiv12/28_12/28_glo.htm>.

za nejlepší v rámci analyzovaných cestopisů dvacátého prvního století.

Hodnocení poměru složky zábavné a dokumentární a s tím související hodnocení subjektivity nebo objektivitu je nejsložitější u cestopisů z období komunistického režimu v Československu, neboť tato díla jsou ovlivněna nejen osobním postojem autora, ale především politickou propagandou doby. Tento ideologický filtr podmiňuje jazyk, formu i obsah cestopisu. Nejextrémněji je v tomto ohledu ovlivněn Hotmar a jeho cestopis *Poloostrov na konci světa*, jehož záměr je vyloženě politický, a tudíž výrazně tendenční. Vybírá jen ty nejděsivější momenty z portugalských dějin a současnosti, aby představil Portugalsko jako nepřátelskou západní zemi, kterou může před zkázou zachránit jedině socialistická revoluce. Ve srovnání s Hotmarem dokáže Petrželka vyostřenou rétoriku třídního boje ve svém cestopisu omezit. Jako zahraniční zpravodaj Československé televize, jejíž vysílání bylo v období normalizace podřízeno cenzuře, věnuje celou kapitolu činnosti portugalské komunistické strany a doslovu vyjadřuje rozhořčení nad porevoluční západní orientací Portugalska. Na druhou stranu se mu daří zemi poznat na jiné než politické rovině a v cestopisu tak vykreslit celkově sympatický obraz Portugalska a jeho obyvatel. Stejně jako z Petrželkova díla, tak z cestopisu Vlachova je znát, že si autor zemi zamiloval a v jejím popisu ustupuje politická ideologie do pozadí. Je třeba zdůraznit, že Vlach publikoval svou knihu o Portugalsku koncem 50. let dvacátého století a na cestu se vydal ne jako zaměstnanec veřejnoprávních médií, ale jako obchodník. Přesto se v jeho díle myšlenky socialismu projevují – v zájmu o pracující lid, odsuzování kapitalistů, a především v závěru knihy, kdy prohlásí, že ze Salazarova režimu může Portugalsko vysvobodit pouze komunistický převrat.

Pohled na Portugalsko prezentovaný v jednotlivých cestopisech je tedy formován profilem autora, účelem cesty a cestopisu a v neposlední řadě ideologií doby, v níž bylo dílo publikováno. Guth-Jarkovský cestující do Portugalska za poznáním na začátku dvacátého století se ve svém díle soustředí především na co nejuvěrnější popis památek, historie, ale zároveň kulturních rozdílů, například postavení ženy v portugalské společnosti. Na konci padesátých let objevuje Portugalsko od jihu na sever Roman Vlach, seznamuje se s jeho kulturou a historií prostřednictvím různých setkání s místními obyvateli, celkově se jeho kniha nese v lidovém, protisalazarovském duchu. Petrželka dokumentuje v Portugalsku události Karafiátové revoluce 1974, činnost místní komunistické strany a vede rozhovory s komunistickými aktivisty a předáky. Zároveň si ovšem Portugalsko zamiluje, všímá si zvláštností portugalského jazyka, kuchyně, krajiny i životního stylu Portugalců. Hotmar se ve svém normalizačním cestopisu zaměřuje na komunistický výklad portugalských dějin, který vždy ilustruje tematickým výletem

nebo setkáním. Jeho dojem z Portugalska je převážně negativní, odsuzuje mimo jiné drsnou historii inkvizice a dekolonizace, portugalskou obsesi náboženstvím a celkovou melancholií národa. Jedinou spásnou stránku Portugalska vidí v pracujícím lidu a studentských aktivistech, kteří mohou svrhnout vládnoucí režim. Šmídův pohled na Portugalsko je ovlivněn událostmi Mistrovství světa ve fotbale 2004, jehož průběhem a výsledkem se zabývá ve svém cestopise na prvním místě. Burianova perspektiva je utvářena především rozsáhlou četbou, radami odborníků portugalistů a v neposlední řadě svědectvími jeho průvodců. Pohled pátera Lízny na Portugalsko je formován náboženským založením autora a je nejméně ovlivněn cizími názory nebo předchozím studiem. Ve svém deníku zaznamenává pouze osobní postřehy z přímého pozorování okolí během pouti a praktické informace pro další poutníky.

Závěr

Předmětem této práce bylo zmapovat pohled českých cestopisců na Portugalsko na základě analýzy a syntézy sedmi cestopisů z 20. a 21. století. Ve výběru byla zahrnuta v chronologickém pořadí všechna díla s portugalskou tématikou publikovaná v tomto období, která spadají do kategorie cestopisného žánru: *Za horama pyrenejskýma* Jiřího Gutha-Jarkovského (1902), *Kde země končí a moře začíná* Romana Vlacha (1962), *Jak jsem se stal Portugalcem* Alexandra Petrželky (1980), *Poloostrov na konci světa* Josefa Hotmara (1989), *Jak jsme pili portské* Jana Šmída (2004), *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* Jana Buriana (2005) a *Vstávám a pokračuji v cestě* Františka Lízny (2010).

První kapitola, jejíž cílem bylo definovat cestopis, poukázala na problematické vymezení cestopisu jako literárního žánru a představila několik slovníkových definic zdůrazňujících ambivalentní povahu žánru spadajícího jak do literatury faktu, tak do literatury umělecké a z toho vyplývající hledisko naučné i zábavné uplatňované v cestopisech. Dále byly popsány hlavní předpoklady pro sepsání cestopisu a další typické znaky žánru, jako je klíčová role autora, jehož dispozice určují uměleckou a výpovědní hodnotu díla. V závěru kapitoly byl poskytnut stručný přehled proměn cestopisného žánru a jeho funkcí v průběhu historie upozorňující na zneužívání žánru pro ideologické účely v průběhu dvacátého století.

Analýza jednotlivých cestopisů se soustředila na aspekty utvářející cestopisný žánr uvedené v teoretické kapitole, v první části tedy na profil autora, účel cesty a cestopisu, a v druhé na jazyk, formu a obsah díla. V kapitole věnované syntéze došlo ke srovnání výsledků analýzy. Nejdříve byly srovnány motivace autorů k cestě a sepsání cestopisu a dále umělecká a výpovědní hodnota děl na základě teoretické a jazykové přípravy autorů anebo její absence.

Následovalo porovnání schopnosti autorů skloubit ve svých cestopisech složku naučnou a zábavnou a s tím související vyhodnocení subjektivity nebo objektivity děl s důrazem na díla ovlivněná politickou ideologií. S přihlédnutím k těmto faktorům byly charakterizovány pohledy autorů na Portugalsko prezentované v cestopisech.

Z analýzy a syntézy sedmi cestopisů vyplynulo, že se pohledy autorů na Portugalsko liší v závislosti na profilu autora, motivaci cesty a cestopisu a zároveň ideologickém filtru doby. Guth-Jarkovský jako průkopník novodobého cestopisu o Portugalsku v Čechách ve svém díle *Za horama pyrenejskýma* nejlépe kombinuje informační penzum s poetickou a zábavnou stránkou cestopisu. Z cestopisů období socialismu nabízí nejvíce politicky tendenční popis Portugalska Hotmarova kniha *Poloostrov na konci světa*. Jak Petrželkovi v cestopise *Jak jsem se stal Portugalcem*, tak Vlachovi v díle *Kde země končí a moře začíná* se podařilo navzdory ideologické propagandě zachytit charakter země díky studiu portugalského jazyka, delšímu pobytu v cizí zemi a mnohými setkáními s místními obyvateli. V hodnocení komplexity a správnosti současných cestopisů vychází nejlépe Burianův cestopis *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*. Díky důkladnému obeznámenosti autora s tématem poskytuje kniha čtenáři největší množství ověřených informací o Portugalsku, jakož i přehled důvěryhodných zdrojů, ze kterých může čtenář čerpat, pokud by se chtěl o zemi dozvědět více. Nejvíce faktografických a pravopisných chyb obsahuje Šmídův cestopis *Když jsme pili portské*, v němž Portugalsko ustupuje do pozadí před hlavním zaměřením knihy, jímž je Mistrovství Evropy ve fotbale 2004. Mimo toto hodnocení stojí František Lízna a jeho cestopis *Vstávám a pokračuji v cestě*, jehož cílem není vytvořit poznávacího průvodce po Portugalsku. Deník Líznovi slouží především pro zápis praktických poznámek z náboženské poutě anebo osobních postřehů z cesty, není tudíž možné hodnotit naučnou, objektivní stránku cestopisu.

Resumo

Checos em Portugal

O objetivo do trabalho consiste em mapear os fatores diversos que moldaram as perspetivas dos viajantes checos sobre Portugal no século 20 e 21. O trabalho foca-se na análise e síntese de sete livros de viagens desta época: *Za horama pyrenejskýma* de Jiří Guth-Jarkovský (1902), *Kde země končí a moře začíná* de Roman Vlach (1962), *Jak jsem se stal Portugalcem* de Alexandr Petrželka (1980), *Poloostrov na konci světa* de Josef Hotmar (1989), *Jak jsme pili portské* de Jan Šmíd (2004), *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky* de Jan Burian (2005) e *Vstávám a pokračuji v cestě* de František Lízna (2010). O primeiro capítulo define a literatura de viagens como género literário, a sua característica e as mudanças da sua função ao longo da história. O segundo capítulo concentra-se na análise de cada um destes livros. Primeiro são analisadas, o perfil do autor, as suas motivações para a viagem e escrita do livro, e logo a linguagem, forma e conteúdo da obra. O valor artístico e de testemunho do livro é avaliado conforme a veracidade e complexidade das informações neste descritas. Seguidamente, é determinado até que ponto os livros selecionados podem ser considerados quão subjetivos ou objetivos levando em conta a capacidade dos autores de combinar o aspeto científico e lúdico da literatura de viagens. Uma consideração especial é dada aos livros do período de socialismo, distintamente marcados pela ideologia política. Segundo os fatores avaliados, são geralmente caracterizadas as perspetivas dos autores sobre Portugal.

Seznam použité literatury

Primární literatura

Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*. Praha: Primus, 2005.

Guth, Jiří. *Za horama Pyrenejskýma*. Praha: Máj, 1902.

Hotmar, Josef. *Poloostrov na konci světa*. Praha: Panorama, 1989.

Lízna, František. *Vstávám a pokračuji v cestě*. Brno: Cesta, 2010.

Petrželka, Alexandr. *Jak jsem se stal Portugalcem*. Praha: Panorama, 1980.

Šmíd, Jan. *Jak jsme pili portské*. Ostrava: Anagram, 2004.

Vlach, Roman. *Kde země končí a moře začíná*. Praha: Mladá fronta, 1962.

Sekundární literatura

13. komnata Františka Lízny. *Česká televize*. 2009. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800033-13-komnata-frantiska-lizny>>.

Bímová, Alena. *Portugalskou cestou do Santiaga de Compostela*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2015.

Burian, Jan. „Kdo je kdo“. In *Janburian.cz*. 2013. [online]. [cit. 2017-12-10]. Dostupné z: <<http://www.janburian.cz/?GID=683&SID=683&LVL=1>>.

Burian, Jan. „Na výletě po sto letech“. In *Týdeník Rozhlas*, č. 28. 2012. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.radioservis-as.cz/archiv12/28_12/28_glo.htm>.

Burian, Jan. *Výlet do Portugalska aneb Poetický průvodce na cestu tam a zpátky*. 2., rozš. vyd. Praha: Galén, c2014. Olivovníky.

Cimický, Jan. „Noční Mikroforum“. In *Český rozhlas: Dvojka*. 22.05.2015. [online]. [cit. 2017-12-12]. Dostupné z: <<http://prehraovac.rozhlas.cz/audio/3392406>>.

Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. „František Lízna“. In *Jesuit.cz*. 2006. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <<http://www.jesuit.cz/clen.php?id=4>>.

Databáze knih. „Jan Šmíd – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/jan-smid-11526>>.

Databáze knih. „Jiří Stanislav Guth-Jarkovský – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/jiri-stanislav-guth-jarkovsky-33852?odb=&id=2>>.

Databáze knih. „Josef Hotmar – vydané knihy“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/josef-hotmar-10830>>.

Databáze knih. „Josef Hotmar – životopis“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/josef-hotmar-10830>>.

Databáze knih. „Portugalskou cestou do Santiaga de Compostela“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/portugalskou-cestou-do-santiaga-de-compostela-279547>>.

Databáze knih. „Santiago de Compostela“. In *Databazeknih.cz*. [online]. [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/santiago-de-compostela-342546>>.

Faktorová, Veronika. „Mezi imaginací a poznáním: Proměny cestopisu v dějinách literatury“. In *HOST* roč. 2008, č. 6 [cit. 2017-11-11]. Dostupné z: <<http://www.casopis.hostbrno.cz/cs/archiv/2008/6-2008/vyber-z-cisla/mezi-imaginaci-apoznanim>>.

Faktorová, Veronika. *Mezi poznáním a imaginací*. Praha: ARSCI, 2012.

Hotmar, Josef. *Hovory nad Seinou*. Praha: Práce, 1979.

Janoušek, Pavel et al. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2007-2008.

Kroupa, Mikuláš. „Jsem ubožák a hříšník, říká pětkrát trestaný bývalý vězeň svědomí, kněz a jezuita František Lízna“. In *Český rozhlas: Plus*. 30. 04. 2017. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy/_zprava/jsem-ubozak-a-hrisnik-rika-petkrat-trestany-byvaly-vezen-svedomi-knez-a-jezuita-frantisek-lizna--1722305>.

Lederbuchová, Ladislava. *Průvodce literárním dílem*. Praha: H+H, 2002.

Lukeš, Filip. „Jan Burian: Když vím, jak žili moji předkové, jsem spokojenější s tím, v jaké době žiju“. In *Český rozhlas: Dvojka*. 12. 02. 2017. [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/dvojka/radiozpravy/_zprava/jan-burian-v-sobotu-s-maminkou-obvykle-spalil-obed--1697527>.

Mocná, Dagmar; Peterka, Josef. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.

Moravské zemské muzeum. „Jaroslav Marcha“. In *MZM*. 2011–2017. [online]. [cit. 2017-11-30]. Dostupné z: <<http://www.mzm.cz/jaroslav-marcha/>>.

Pavera, Libor; Všetická, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

Sedmidubský, Jan. „Jiří Guth-Jarkovský – ceremoniář, obřadník, nebo ‚obřadnosta‘“? In *Český rozhlas: Plus*. 10. 09. 2015. [online]. [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/portrety/_zprava/jiri-guthjarkovsky-ceremoniar-obradnik-nebo-obradnosta--1533590>.

Souček, Petr. „Fotbalové Euro na vlnách ČRo 1 – Radiožurnálu“. In *Český rozhlas: Radiožurnál*. 01.07. 2004. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/zprava/_zprava/120137>.

Šebesta, Ondřej. *Santiago de Compostela – portugalskou cestou*. Praha: Epoque, 2017.

Šmíd, Jan. Životopis. In *Jansmid.cz*. [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<http://www.jansmid.cz/zivotopis/>>.

Turismo de Portugal. „A Lenda de Pedro e Inês“. In *TCP/ARPT Centro de Portugal. 2006-2017* [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <<http://www.centerofportugal.com/pt/a-lenda-de-pedro-e-ines/>>.